Johan Gutenberg : Hans Uppfinning, dess Utbredande och Framsteg

---

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Peter Adam Wallmark** (1777-1858), har digitaliserats av Google från Ghent Universiteit i oktober 2009 och från New York Public Library i oktober 2010 och anpassats till Projekt Runeberg i maj 2013 av Ralph E.

TAL I ANLEDNING AF **BOKTRYCKERI-KONSTENS FJERDE JUBELÅR** *Säljes till förmån för Gutenbergska Stiftelsen.* JOANNEM GENSFLEISCH DE GUTENBERG PATRICIUM MOGUNTINUM AEHEPER TOTAM EUROPAM COLLATO POSUEHUNT CIVES MDCCCXXXVII

JOHAN GUTENBERG

Hans Uppfinning, dess Utbredande och Framsteg.

HISTORISKT UTKAST

I ANLEDNING

AF

BOKTRYCKERI-KONSTENS FJERDE JUBEL-ÅR;

uppläst vid den i Frimurar-Ordens lokal af Boktryckeri-Societeten föranstaltade fest, den 5 Juli 1840,

AF

Dess Ordförande

P. A. Wallmark,

Canzli-Råd, Kongl. Bibliothekarie, Ridd. af K. Nordst.-Orden, Ledamot af K. Vitterh. Hist. och Ant. Academien, af Kongl. Samfundet för utg. af Handskrifter i Scand. Historia, af K. Vet. och Vitterh. Sällsk. i Götheborg, af K. Oldskrifts-Sällsk. i Köpenhamn, af Kongl. Belgiska Société des Sciences, Littérature et Arts i Gent. af Storhertigl. Sachsen-Weimarska Sällskapet för Romerska Språket och Litteraturen (Societas Latina) i Jena, m. fl.

STOCKHOLM,

P. A. Noratedt & Söner, 1840.

Tryckningen af denna skrift har längre än den bordt biifvit fördröjd, dels derigenom att Författaren saknat tid att så skyndsamt som han önskat vid densamma lägga sista handen, dels derigenom att Tryckeriet varit under den förflutna tiden mer än vanligt sysselsatt. Förf. hoppas för ändamålet af dess utgifning, att det ej genom detta dröjsmål måtte hafva alltför mycket förlorat i intresse.

Mine Herrar!

En Grekisk Filosof har yttrat, för mera än 2000 år tillbaka, att det man vanligen anser för ett nytt ej är annat än ett gammalt, som fallit i förgätenhet. Det var, och måste ofta så vara, på en tid, som saknade det stora värn emot all glömska, hvars uppfinning vi i dag fira. Om förhållandet, äfven sedan denna tid, ofta varit sådant; om, vid mönstringen af de stora sanningar, som menniskosnillet och forskningen under olika tider uppdagat och af de systemer hvari de framställts; om, vid en närmare undersökning af de upptäckter inom vetenskapernas eller konsternas område, som framkallat försvunna tiders hyllning, det skulle befinnas, att många af dem, som hvarje af dessa tider uteslutande helsat såsom sin tillhörighet, blott äro lån från en äldre, som fallit i förgätenhet, huru oeftergifligare är det då ej, om detta gamla hågkomstvärda skall förblifva, hvad det bör vara: *ständigt ihågkommit;* om hvarje tid skall njuta rättvisa, hvarjestorhet i tanke eller handling skall framstå i sin egen ovanskliga glans, att eder längre eller kortare mellantider återkalla dess minne? Och detta är en pligt, i samma mån helig, som det gamla varit betydelsefullt, vigtigt och välgörande för hela menskligheten, eller någon särskilt stat, – en pligt, icke blott emot det *gamla stora, som varit,* utan emot det *nya stora, som är* och det nya stora, som *varder,* och som båda i sin ordning skola blifva gamla. Så hafva våra förfäder tänkt; sådan grund hafva de fester, som de på bestämda tider firat, till minne af stora händelser och stora män; så M. H. har för dessa den odödlighet uppkommit, som jorden förmår gifva, det sköna lif, som de lefva i försvunna, närvarande och kommande slägtens tacksamma sinnen.

Till en af dessa minnesfester äro vi i dag samlade, och till ingen mindre än till minnesfesten af alla minnens stora betryggarinna, — af **Johan Gutenbergs** beundransvärda uppfinning, med ett ord af *Boktryckerikonstens fjerde Jubelår.*

Jag har nämt Johan Gutenberg. En flyktig återblick på honom och hans uppfinnings öden, ålägger mig dagen och det uppdrag, som blifvit mig lemnadt af härvarande idkare af hans konst, och som jag åtagit mig, mera afskyldighet mot den plats jag har äran bland dem bekläda, än af förtroende till min förmåga att värdigt uppfylla det, — ursäktad, som jag hoppas, för dess äfven tillfälliga ofullkomlighet, af den korta tid, som varit mig lemnad för detsamma. Jag behöfver ej säga Eder, M. H. att jag ingenting går att anföra, som ej redan längesedan är kändt af de Lärda. Men ett upprepande, som göres hvart hundrade år har sin ursäkt i mellantidens längd, om den icke, som dock nu är fallet, har den i föremålets vigt — och kan ej fela, att, för de flesta bland oss, äga nyhetens deltagande.

Man må ej föreställa sig, att Gutenberg ej haft några föregångare. Det förhåller sig med hans uppfinning som med de flesta andra: den har sin af dunkel omgifna forntid, — anor, som man kan följa långt tillbaka i tidernas natt; dess historia företer, likasom de andras, en kedja af försök, det ena mera lyckadt än det andra, men intet fullkomligt. Man kan säga, att alla elementerna till den nya skapelsen funnos, men att skaparen ännu saknades, likasom före Linné blommans alla beståndsdelar voro af botanisterna kända, beskrifna och till en del begagnade som grundvalar för systemer, men endast för attlemna åt honom den ovanskliga äran af sexualsystemets upptäckt.

Ibland Boktryckerikonstens nyssnämda anor finna vi i första rummet *konsten att i hårda ämnen,* såsom *ädla stenar, metaller, ben* och *träd skära bilder, bokstäfver, hela ord* och äfven *hela meningar.* Denna konst är ganska

gammal och uppstiger icke blott till Egyptierne '), men äfven till Asiens äldsta bildade Folk, bland hvilka, enligt Pocock, stämplar, doppade i ett slags bläck eller svärta, begagnades för samma ändamål som sednare tiders sigiller och monogrammer, i stället för namnteckningen. — Sjelfva de gamle Grekers och Romares sätt alt skrifva utgjorde en konst af detta slag. Som bekant är, var ett jernstift deras penna, och med vax öfverdragna större eller mindre taflor af buxbom, citronträd eller elfenben, en eller flera tillsammans (*Pugillares* och *Diptycha*), ja äfven blyskifvor, deras papper. De kunna således sägas mera hafva ristat än skrifvit. Metallstycken, hvari bokstäfver och äfven hela meningar voro ristade, svarande mot hvad vi kalla *stampar* och *stämplar,* voro äfven hos dem i bruk. Med sådane af jern brukade Romarne att märka soldater, slafvar och missdådare2), deras krukmakare att stämpla sina kärl, som deraf kalladesUrnce Utteratce *) och deras bagare att stämpla sitt bröd4); ja äfven deras manuscripthandlare (bokhandlare) begagnade ett slags stämplar, svarande emot våra bokbindar-stämplar och för samma ändamål5). I afsigt att hastigare lära sina barn känna bokstäfverne hade äfven Ro-marne, såsom leksaker för dem, bokstaf-verna i sitt alfabet särskilt utskurna i elfenben *). I anledning häraf, huru skulle jag väl kunna underlåta att anföra ett uttryck af Cicero, som profetiskt antyder den stora uppfinning, som så många århundraden efter hans död skulle föreviga Gutenbergs namn? ”Jag vet icke, säger ”han, hvarföre den, som tror att verlden uppkommit genom en lek af slumpen, icke lika så ”gerna kan tro, att, om man kastade en oräknelig ”massa af vårt alfabets tjugoett bokstäfver på jor-”den, de måtte nu vara af guld eller andra ämnen, ”de skulle kunna af sig sjelfva så sammanfalla, ”att man i dem kunde läsa Ennii Annaler7)”. Dylika lösa bokstafs-stämplar (literce formatce) af någon hård metall eller, såsom de på medeltidens latin kallades, Stampi och Stampillij infördes tidigt i klostren. Man har manuscripter, som tydligen tillkommit på det sätt, att man, i stället att skrifva bokstafven, med en sådan stämpel tryckt densamma; och den på akademiska Biblioteket i Upsala förvarade Codex af de fyra Evangelisterna i mcesogöthisk öfversätt-ning, af Ulphilas, allmännast känd under namn af Codex argenteushar, som vår store filolog och fornforskare Ihre bevisat, äfven på detta sätt tillkommit *). Dessa stämplar funno sedermera en ännu vidsträcktare användning. Man har i en gammal katalog från 1300:talet öfver ett kloster-bibliothek i Wiblingen i Sclrwaben funnit antecknadt om en der befintlig skrift” att den var stampatus in papiro 3 non scriptus”j tryckt på papper, icke skrifven9), hvaraf man finner, att äfven hela böcker på detta sätt tillkommit mer än 100 år före den egentliga boktryckerikonstens uppfinning.

Formskärarekonsten j eller konsten alt i taflor af träd eller andra ämnen inskära bilder och inskrifter, att tillverka så kallade träsnitt, af Kineserna känd och utöfvad redan långt före Christi födelse, hade, mot slutet af medeltiden, utvecklat sig till allt större fullkomlighet. De, som idkade den, befinnas redan på 1300:talet hafva i Holland, Frankrike och Tyskland utgjort ett särskilt skrå med Evangelisten Lucas (som påstås hafva varit målare) till sin Beskyddare. I Paris fanns en sådan redan 1391, som 1430 var i så stort anseende, att den erhöll frihet från allaskatter, och ännu 170010) var i besittning af samma förmån. Antverpen hade också, 1442, ett ganska utmärkt formskärar-skrå under namn af S:t Lukas’ Gille. De, som idkade denna konst, kallades aldraforst Helgontryckare, af den anledning att de äldsta träsnitt voro helgonbilder, som, dels illuminerade, dels oilluminerade, på vallfartsorter försåldes och äfven af Munkarne gratis utdelades11). Den, som haft tillfälle att se några af medeltidens utmärktare träsnitt, sådana som de af Dibdin så rättvist värderade, i den sällsynta, äfven på Kongl. Biblioteket härstädes förvarade, namnkunniga Xylografen Speculum humanas salvationis, skall lätt inse, att det fordrades vida större konstfärdighet och besvär att inskära sådana bilder i trä, än en sida af ett manuscript; det var således naturligt, att formskärarne tidigt skulle göra försök med ma-nuscripters behandling, likasom att de, till en början, skulle välja sådana, som på en gång voro de minsta till omfång och de mest behöfliga i allmänna lifvet, såsom ABC-Tabeller, Bönböcker och så kallade Konfessionaler och i synnerhet det slags Sammandrag af latinska språkläran, som efter sin författare, Aemilius Donat, kallades Donater och allmänt begagnades i skolorna. De många sålunda tillkomna upplagor af denna skrid,Diifo_

som omtalas af forskare i Boktryckerikonsteiis historia, och hvaraf några tillhöra början af 1300 talet, således äro från 100 till 120 år äldre än Gutenbbrgs uppfinningl2), bevisar detta till öf-verflöd. Det är troligt, alt Munkarna, som dref-vo en indrägtig handel med manuscripter, sågo genom finger med dessa försök, i synnerhet då de, all sin flit oaktadt, ej kunde tillfredsställa det allmänna behofvet af dylika små-skrifter och dessutom mera funno sin

räkning vid att sysselsätta sig med kopiering af sådana, som efterfrågades af de förmögnare klasserna. De hade i sanning också ingenting att befara af medtäflare, som, för att af sina träsnitt göra ett tryckt blad, behöfde sammanklistra tvenne, derföre att de ej kunde trycka på mer än en sida; som begagnade en blek, knappt synlig svärta, och som, i anseende till ofullkomligheten af det slags press, hvaraf de betjenade sig vid aftryckningen, ej genom aftryckets nitiditet kunde ersätta denna brist. De så kallade Xylograferna eller träsnitt s-skrifter na kunde således ej göra de vackra, oftast utsirade, och med incrustationer af silfver och guld prydda manuscripter, som erhöllos från klostren, deras företräde stridigt hos andra än dem, som vid anskaffandet af en skrift, måste göra afseende på det lägsta möjliga pris; ochlimnkarne behöfde således icke, i dessa råa försök ens skymta gryningen af den medtäflan, som snart skulle hota dem.

Sådana voro, M. H. förstlingarne af en konst, som med otålighet syntes vänta sin nydanare. Det femtonde seklet hade ingått, detta århundrade, som genom sina stora upptäckter, sina stora händelser och de stora män, som det gaf åt verlden, skalle, under alla de följande, utöfva ett så stort inflytande på dess öden och slutligen helt och hållet förändra dess utseende. Det börjar sitt första år med att skänka henne den Man» som, 0111 man skattar hans värde efter den vigt hans uppfinning ägt och i alla tider skall äga för menskligheten, för spridandet och betryggandet af slägtets upplysning, rätt och frihet, förtjenar ett rum ibland de mest utmärkta. Gu-iexbeiig föddes i Maynz, 1401 ,3) af en gammal adelig ätt, kallad efter sina gods, än Sorgésloch, än Gänzfleisch, och äfven efter sitt hus i Maynz på Goda Berget — Gudenierg eller Gutenberg.

Man äger oin lians första ungdom inga närmare underrättelser. Af ett bref, som han 1424 skrifvit till sin syster i Maynz, och som man ännu äger i behåll, ser man, alt han då vistades i Strasburg, der han med den flit och framgång, som hans verksamma snille berättigaross att hos honom antaga, förmodligen ägnade sin tid åt inhemtandet af de kunskaper och färdigheter, som snart skulle blifva honom af så mycken nytta, och bland hvilka man i första rummet anför de sätt hvarpå han verkställde slipning af ädla stenar och gravyr i sådana samt spegelpolering, båda sätten förut okända och således frukter af hans uppfinningsrika snille,4). Från år 1438 äger man dock en handling hvaraf erfares, att han detta år haft en rättegång med brodern till en hos honom afliden medhjelpare, vid namn Anders Dritzehen, i anledning af en penningesumma, som denne skall hafva lemnat honom och som brodern Claus Dritzehen nu yrkade att som arf återfå. Den innehåller några, i afseende på Boklryckerikonstens historia, ytterst vigtiga uppgifter af de i denna process åberopade vittnen. Guldsmeden Hans Dünne anför, nemli-gen: ”att han för tre år sedan (således 1434 eller 1435), af Gütenberg förtjent hundrade gyllen för saker, som han gjort endast för hans tryckeri”; Hans Schultheis’s Fru, Ennel, ”att Lorens Beldeck, Gutenbekgs tjenare, en gång kommit till den i hennes hus boende Claus Dritzehen och sagt till honom ”kom Claus, salig Anders har fyra styc-”ken liggande i en press — (ganska tydligen en form ”af något arbete i qvartformat); dem har Gptexberg”bedt att ni skall taga ur pressen och skilja åt, ”så att ingen må kunna förstå hvad det varit, ”ty han vill ej att någon skall se det." Hans Schultheis instämde ordagrant i samma vittnesmål. Conrad Sahspach, en annan Gutexbergs arbetare, berättade, ”att Anders Heilman en gång kommit till honom och sagt honom: ”sedan Anders Dritzehen dog, har du gjort (förestått pressen) ”och känner hvad dertill hör, gå då dit (på tryckeriet) och tag styckena (formarna) ur ”pressen och skilj dem åt, så att ingen må se hvad det är." Lorenz Beldeck intygar också, att Gutenberg befallt honom säga Claus Drit-zehen, att han "icke visar pressen för någon, ”och att han skulle lossa de båda skrufvarne ”(förmodligen på ramen som sammanhollo for-”marne) så follo de åtskils, då han kunde lägga ”dem i eller pä pressen, och ingen se eller märka ”något”. Claus har ock anfört, ”att han väl vet att ”Gutenberg, kort före Jul, skickat sin dräng till ”Andreas Dritzehen och Heilman, for att hemta ”alla formarne; och, då de väl viste, att folk ”gerna ville se pressen, Gutenberg sagt, att han ”skulle låta hemta pressen, emedan han fruk-"tade, alt man skulle få se den, och skickade således sin dräng för att söndertaga den,5)” — Af dessa vittnesmål finner man således, att Gutew-berg redan i Strasburg 1434 eller 1435 bragt sin uppfinning till en viss fullkomlighet; — de tala om formarj som sammanhöllos med skrufvar, således äfven om ramar; de tala om en press, ur hvilken formar kunde tagas och på hvilken de äfven kunde sättas, en omständighet, som ger anledning formoda, att han redan då uppfunnit det vigtigaste verktyget för utöfningen af sin konst, nemligen vår hittills vanliga handpress.

Ehuru således Gutenbbrg, redan långt före den tid man vanligen antager, befinnes hafva utöfvat sin konst, saknar man dock från före-nämde tid skrifter, hvaraf man med någon tillförlitlighet kan sluta, att de utgått från hans press. Hvad man vet är, att han under denna tid sysselsatt sig med utgifning af alfabeter, dem han förmodligen med större omsorg än andra hans tids formskär are, inskurit i trätailor; och af den omsorg hvarmed man af de anförda vittnesmålen finner, att han sökte undandraga sina formar nyfiknas blickar, synes man med visshet kunna sluta, att de varit satta med rörliga bok-stäfver; ty, om de bestått af fyra trätaflor, så var denna omsorg öfverflödig: tryckning med sådana var då allmänt känd, såsom af andra formskärare långt före hans tid begagnad äfven för skrifter, enligt hvad jag redan anfört omSir

Donaterna. Detta bevisas också af uttrycket, att ”formarne föllo åtskils, när skrufvarne lossades”. Gutenberg hade således redan då (1434—1435), och i Strasburg, uppfunnit rörliga bokstäfver med sådane uppsatt de ifrågavarande formarne och tillika uppfunnit en press, hvarigenom deras aftryckning kunde hastigare verkställas än på det dittills vanliga sättet, och derföre äfven till denna press sträckt samma omsorg i afseende på för-hemligandet. Ty denna omtanka hade varit onödig, om hans press varit af det då bland form-skärare allmänt brukliga slaget.

Men det höga mål, som föresväfvade Gutenberg var att sträcka tryckningen till större arbetenj och i synnerhet till Bibeln. Han insåg, att detta skulle blifva omöjligt, eller åtminstone fordra en ofantlig tidsutdrägt, om hvarje sida först skulle inskäras i en trätafla eller utgöra ett särskilt träsnitt såsom de dittills utgifna Donater. Han insåg vidare, att om formskäraren råkade begå ett misstag, sätta en bokstaf för en annan, eller en oriktig abbreviation, så kunde ett sådant fel ej rättas, utan att hela sidan skulle göras till föremål för ett nytt träsnitt. Deremot fann han, att med ett antal alfabeter af rörliga bokstäfver, skulle skrifter af alla slag, både små och stora, kunna tryckas ochinsmugna fel med lätthet rättas. Om munkarne erfarit, att han umgålts med en sådan plan, hade de ej felat att inse det inflytande, som utförandet deraf skulle hafva på den indrägtiga handel de drefvo med manuscripter och ganska säkert mot honom uppställt sådana hinder, att han ej kunnat bringa sin uppfinning till den fullkomlighet han önskade. Huru indrägtig denna handel var kan slutas deraf, alt Påfven Ni-COI.AUS V för ett exemplar af Matthsci Evangelium betalle 5000 Ducater. Monarker, i krig med hvarandra, gjorde fred mot erhållande af ett dyrbart manuscript. Endast furstar, eller ganska rika kloster, kunde samla biblioteker. Kurfursten af Pfaltz, Ludvig III, ansågs äga ett stort bibliotek, ehuru det blott bestod af 150 volu-mer, Hertig Johan af Berry likaledes, ehuru han blott ägde 85. Den store Juristen Accur-sius ansågs af sin tids lärda äga en betydlig boksamling, ehuru den ej bestod af mer än 20 volumer. Biblioteket på Louvren i Paris ägde på 1400:talet endast 900l6), — Hvad är väl detta antal mot det i Constantinopel af Constantin anlagda bibliotek af 120,000 band? Medeltiden slod i detta afseende långt efter den föregående. H var finnes väl under denna tid en lärd, som med Seneca kunde beklaga sig öfver^ böckernas myckenhet, kunde säga: distrahit ani-mum multitudo librorum? Man bör dock icke häraf sluta, att på denna tid mindre kopierades; tvertom var sysselsättningen med afskrifning störi’e än under någon föregående; men den hade hufvudsakligen till föremål skrifter för kyrkornas och undervisningens behof, Biblar och delar der-af, Missaler, Homilier eller Postillor, Bönböcker, Helgonlegender, Chorsånger m. m. Icke allenast Munkarne. fingo af sina Priorer tillstånd att kopiera sådana för betalning, men att äfven der-med sysselsätta så många utom klostren, som de funno tjenliga för dylika arbetenl7), och man räknade i början af 1500:talet endast i Paris och Orleans öfver 10,000 afskrifvare18). Ehuru Gutenberg således visserligen insåg, att hans uppfinning ej länge kunde eller borde förblifva hemlig, var det dock, af denna anledning, vigtigt och nödvändigt, att den förblef det till dess den kunde, som Minerva fordom ur Jupiters hufvud, på engång framstå i sin fulla rustning: och det bör således icke väcka någons förundran, att han af sina medhjelpare och arbetare tog tysthetsed. Först då han lyckats att bringa sin uppfinning till den fullkomlighet, att dess alster lika mycket i nitiditet som i korrekthet täflade med hans tids. bästa handskrifter, och öfverträffade dessvanliga, borde den ingenting lia att befara af kloster-afskrifvarnes motstånd. Detta var utan tvifvel också del mål han föresatt sig att uppnå, men som först sednare lyckades, som vi längre fram få se. Denna omständighet förklarar i visst hänseende hvarföre man icke förr, än sedan Gutenberg redan i mer än tjuge år utöfvat sin konst, finner någon bok med utsatt tryck-nings-år eller försedd med någon uppgift, hvaraf man med visshet kan sluta till detsamma ,9).

Gutenberg hade nu gjort det första stora steget på sin bana: lian hade uppfunnit rörliga bokstäfver; men det ämne han dertill begagnade, nemligen träd, uppfyllde ej hans fordringari0). Dess egenskap att utvidgas af fukt och sammandragas af torka, gjorde att, i den mån bokstäfver-11a varit utsatta för den ena mer än den andra, de i raden intogo olika rum och att, huru hårdt formen än tillslöts, flera skredo ur raden. Gutenberg sökte väl förekomma detta medelst en tråd eller snöre, som för livarje sådan drogs genom de för detta ändamål genomborrade bok-släfvernaaI); men äfven detta svarade ej mot ändamålet. Gutenberg tog då det andra vigtiga steget till sin konsts fullkomnande: han skar bokstäfverna af ett metalliskt ämne, af bly, tenn eller koppar *a).<8-

Tiden för denna sednare uppfinning, som kan sägas hafva afgjort konstens öde, derigenom, att den afgjorde metallers företräde vid tillverkningen af Stilar, anses allmännast hafva inträffat först efter 1444-, eller sedan Gutenbkrg från Strassburg återkommit till sin födelse-ort Mainz. Af de hos honom med skurna metall-bokstäfver tryckta skrifter har man en Donat hvars tryckningsår man ti'or vara 1449 eller 1450 23).

Gutenberg hade nu ryckt sitt stora mål betydligt närmare, och började med allvar tänka på utgifvande af större arbeten, i synnerhet en Bibel. Man känner, att han på en upplaga af denna Bok användt återstoden af den förmögenhet han uppoffrat på försöken att fullkomna sin uppfinning; att denna återstod, utgörande ett kapital af 4000 floriner, likväl ej var tillräcklig för upplagans fullbordande och att han derföre, år 1450, nödgats anlita en rik Guldsmed, vid namn Flst, om ett lån för detta ändamål. Då' Fust, eller, som lian vanligen kallas Faust, bodde i Gutenbergs hus, så var han mera än någon annan i tillfälle att öfvertyga sig om den vinst, som skulle skördas af Gutekbergs företag, helst han ej kunde vara okunnig om det höga pris, hvartill handskrifna Biblar på denna tidförsåldes, neml. 4 å 500 Gyllen för den simplaste afskrift på papper, då en tryckt Bibel kunde säljas för 60 och äfven slutligen för 30. Han försträckte således Gutenberg den erforderliga summan, 1550 Gyllen, mot villkor att erhålla icke allenast sex procents ränta och pantförskrif-ning af hans tryckeri-redskap, men äfven hälften af vinsten å den började Bibelupplagan. I förening med denne, på så hårda villkor antagne bolagsman, fullbordade nu Gdtenubrg densamma 34). H vilkendera af de båda äldsta Latinska Bibelupplagor i folioformat denna varit, om den, som har 36, eller den, som har 42 rader på spaltsidan, derom äro de lärda forskar-ne i dessa ämnen ej fullkomligt ense, enär, som jag nyss anmärkt, icke å dessa (lika litet, som å andra skrifter från tiden före 1455) något tryck-nings-år finnes utsatt. Af en skriftlig anteckning i ett af de tvenne, på Kongl. Bibliotheket i Paris förvarade exemplaren af den så kallade 42:radiga, erfar man, alt detta exemplar blifvit illumineradt eller rubriceradt (som man på den tiden kallade initial-bokstäfvernas inskrifvandeoch utsmyckande) samt bundet, år 1456 2S). I anseende till den tid ett sådant arbete, (hvarmed vanligen flera personer sysselsattes) naturligtvis måste fordra, kan man med visshet antaga, att denna upplaga ickea*

t

kan hafva utkommit sednare än 1455, som också allmänt antages för dess tryckningsår —och den synes således hafva varit den, for hvilken Gu-tenberg ingått i bolagsforening med Faust26).

Emedlertid hade en ung man, vid namn Peter Schöffer från Gernslieirn, en by i grannskapet af Darmstadt, som i Fausts hus gaf undervisning, som en längre tid uppehållit sig i Paris för att kopiera manuskripter och var utmärkt för en skön handstil, fästat uppmärksamhet vid deras företag, och närmare underrättat sig om de särskilta arbeten, som dervid forefölle. Han fann, att bokstäfvernas eller sli-larnes utskärning ur metallstycken gick alltför långsamt och dessutom, i anseende till den massa af metall, som derigenom förlorades, blef ganska kostsam. Han föll derföre på den lyckliga tankan att gjuta bokstäfverna i formar af någon hårdare metall, dem han också förfärdigade27).

Detta var det sista stora steget till Boktryckeri-koustens fullkomnande. Det hade emedlertid den obehagliga följd för Gutewjekg, att då Faust, förmodligen genom Schöffers upptäckt, såg sig kunna umbära Gutenbergs skicklighet att skära bokstäfver i metall och på en ginare och mindre kostsam väg komma till sitt mål, — den största möjliga vinst af företaget, — han önskade att upp-lösa bolaget med Gutenberg och begagnade, som förevänning dertill, Gutenberos underlåtenhet att betala honom ränta å det försträckta kapitalet, livilket han derföre återfordrade och hvartill han valde en tid, då han alltför väl visste, alt Gutenberg ej var i stånd att

uppfylla sin förbindelse. Gutenberg dömdes att betala både kapilal och ränta och måste nu, i brist af penningar, jemte sin andel i bibelupplagan, afstå till Faust den förnämsta delen af sin tryckeriredskap. Denna rättegång, hvars handlingar ännu finnas, ägde rum 1455, eller sarama år, som den ofvannämda Bibelupplagan var färdig, och då Gutenberg således just var i begrepp att afberga det falt han i så många år och med så stora uppoffringar bearbetat.

Men äfven efter denna andra motgång synes icke Gutenberg hafva förlorat modet. Understödd af en vän, en Doktor Humery, Syndicus i Mainz har han ännu någon tid derefter fortsatt sitt yrke, åtminstone äger man af hans hand ett gåfvobref af

1459, livari han utfaster sig att skänka till Klostret S:t Clara i Mainz ”alla de andeliga böcker det ”behöfver, som han låtit trycka, nu trycker eller ”framdeles kan komma att trycka 28). Man har om de skrifter, som under denna tid utkommit från hans tryckeri inga tillförlitliga underrättel-ser.

ser. Då Gutenberg aldrig utsatte sitt namn

hvad han tryckte, så kan man blott af vissa, bland forskare i dessa ämnen antagna, kännetecken komma till någon kunskap derom. Fischer tillägger honom den i Mainz 1460 tryckta Jo-Jiannis de Janua summa Catholicon, ett Latinskt och Tyskt Lexikon i 2:ne Band af 373 blad i folio, som på sin tid kostade 40 gyllen i guld. Af underrättelsen på sista sidan, som innehåller trycknings-året, men ej boktryckarens namn, erfar man, att den blifvit tryckt med gjutna bokstäfver, och att således Gutenberg varit försedd med sådana, äfven efter upplösningen af bolaget med Faust 29). Det förtjenar dessutom anmärkas, att Gutenberg nu mera icke gjorde någon hemlighet af sitt tryckningssätt, då Faust, ännu sex år derefter, sökte att göra det, som bevisas af den hos honom och Schöffer. 1466 tryckta upplaga af Cicero de OJficiis, hvaraf ett skönt exemplar på pergament förvaras på Kongl. Biblio-theket här slädes, och hvari det vid slutet heter, ”att lian dervid icke begagnat hvarken skrifbläck ”eller koppar-rör, men en mycket skön konst, non atramento plumali, canna neque airea, sed artequadam perpulchra". Denna anteckning är äfven derföre märkvärdig, att Faust der antyder

Schöffers biträde såsom en blott Lärlings, eli|#g>3_C<jgog

(3AC-

han, såsom född omkring 1420, då var nära 50 år ^ gammal30). Att han, i förening med Faust och Schöffer, således före den bekanta processen, börjat den Bibel-upplaga med gjutna stilar, som utkom i Mainz 1462, är sannolikt, men kan ej med visshet antagas31). Troligen har han, efter

1460, hufvudsakligen sysselsatt sig med tryckningen af de i gåfvobrefvet nämda andeliga böcker.

Man har om hans lefnadsomständigheler och verksamhet efter sistnämde år inga andra underrättelser än att han, 1465, blifvit af Churfur-sten, Erke-Biskopen af Mainz, Adolph, utnämd till en hofka val jer s-syssla hos honom; att han 1468 aflidit, och att hans tryckeri efter hans död öfvergått till hans ofvannämde vän, Doktor Humery32), som åter afstålt detsamma till Bech-termunze i Ellfelt33), Guteixbergs medhjelpare (eller Faktor), som på hans ålderdom och, enligt någras vitsord, hans derunder inträffade blindhet, förestått hans tryckeri34).

Vi hafva nu fört Boktryckerikonstens historia till dess oförgätlige uppfinnares död35).

Yi ha sett honom uppoffra allt åt sin stora upptäckt; vi ha sett honom nödsakad att dölja som ett brott den välgerning han beredde menskliglieten, sett honom af egennyttan be-röfvad — icke blott sin förmögenhet, — mendet vidsträcktare falt, som öppnats honom att gagna med den konst, åt hvilken han egnat hela sitt lifs och sitt snilles verksamhet; vi ha sett den, hvars yrke redan for hans närmaste efterföljare skulle blifva en källa till stora rikedomar, hafva sin Furstes nåd att tacka för bekymrens aflägsnande från sin sjukliga, sin blinda ålderdoms få återstående dasrar. Så blef äfven han i visst afseende en af dessa martyrer för mensk-lighetens sak, till hvilka en af våra stora skalder sagt:

En rättvis dom J bortom grafven finnen,

Er glans med häpnad efterverlden slår,

Men då hon räknar edra mödors minnen, Hvad räknaden J sjelfve? — Edra sår! — Han har funnit denna rättvisa. 1 trötts af den blygsamhet, soin föranlä t honom att icke nämna sig på alstren af sin press, ens då detta bruk redan var infördt och då han, genom sin frikostiga bokutdelning bland de närmaste klostrens innevånare blidkat deras afund; i trotts af de, förnämligast från denna omständighet, utgångna bemödanden att göra honom äran af boktryckerikonstens uppfinning stridig, har dock hans minne gått segrande ur denna strid, och hans skugga njuter, efter 400 år, den tillfredsställelsenatt se hela den bildade verlden förena sig i

kännande af hans förtjenst och i tacksamhet för den36). Athenienserne uppreste en ärestod åt den, som hos dem uppfann konsten att binda böcker 37); — h vilken belöning skulle de ej hafva egna t den, som uppfann konsten att mångfaldiga dem, om han lefvat på samma tid! — Tvenne har dock hans minne njutit, lånade från deras sköna forntid: — Hans bildstod, gjuten i brons, har blifvit upprest i hans fädernesstad38) och hans namn har gifvits åt en stjerna. Dens namn, hvars uppfinning spridt så mycket ljus öfver Jorden, har också ej kunnat värdigare förevigas än på himlen.

Tiden tillåter blott att kasta en flygtig blick på Boktryckerikonstens öden efter Gutenbergs död.

När man betraktar den hastighet, hvarmed den på en gång spriddes öfver hela Europa och de liksom för detta ändamål särskilt bestämda händelser, som dertill på en gång sammanträffade, så kan man ej underlåta att den se en beundransvärd Försynens anstalt. Forskningsandan inom konster och vetenskaper hade på denna tid, eller medlet af 1400:talet, lifvats till en förut okänd höjd: Universiteter och offentliga biblio-ker, eller rättare manuscript-samlingar, 1blifvit inrättade i Tyskland, Italien och äfven i Skottland; Lärda hade uppstått, som ådrogo sig hela sin bildade samtids uppmärksamhet, åtskilliga för kulturens utspridande vigtiga uppfinningar, såsom den af Kompassen, hvarigenom sjökommunikationerna nationerna emellan hastigt ökades, och af papperstillverkningen, denna för både skrifna och tryckta skrifters mångfaldigande så vigtiga upptäckt, hade icke särdeles lång tid före Boktryckerikonsten blifvit kända; undervisningen hade blifvit mera utbredd, hvartill de genom trädsnittspressen för bättre pris än förut till"äii£:li"a elementar-skrifterna onekligen bidra-

o o o o

git; hågen att läsa hade, i följd deraf, mer och mer ökats; i synnerhet hade, sedan religionstvister börjat yppa sig inom kyrkan och väcka uppseende utom den, en allmännare åtrå att läsa den Heliga Skrift gjort sig gällande äfven bland Lekmän.

Genom Constantinopels, nästan med uppfinningen af Boktryckerikonsten samtidiga, eröfring af Mahomet den Andre, år 1453, spridde sig på en gång de der församlade Grekiska Lärda till flera af Italiens städer, der de inrättade undervisningsanstalter. Så var allt förberedt för Gutemjergs stora uppfinning. Man kan säga, att verkstaden stod färdig, att städet varframsatt och att jernet låg glödgadt på delsamma, blott väntande den man, af hvilken det skulle sträckas. Han kom — och vid slagen af hans väldiga arm spridde sig gnistorne på en gång åt alla håll, upplysande de mest undangömda vinklar.

Jag kan ej, M. H.t, mera trä(Fandef än genom denna bild ge ett begrepp om den hastighet h varmed Gutenbergs konst spriddes i alla Europas länder, äfven de mest aflägsna. En händelse af alldeles lika art som den, hvilken få år forut eller 1453 tvang de Grekiska Lärda i Constantinopel att till Vestern öfverflytta sina kunskaper, hade Försynen valt för att befordra denna hastighet. Boktryckerikonstens stamort Mainz, som på den tiden med rätta ”kallades den stad > som Guds mildhet täckts ”genom ett så högt snilles ljus och en så oför-”tjent gåfva frejda och föredraga framför de ”öfriga jordens nationer39), blef mål för ett krigiskt anfalL Påfven Pius den II hade afsatt Kurfursten af Mainz, Erke-Biskopen Dietuer, som med honom råkat i någon tvist, och i hans ställe utnämt Hertig Adolph af Nassau. Diether ville ej godvilligt lemna sin plats, emedan han räknade på understöd af invånarne i staden, som voro honom tillgifne. Adolph foranläts alltså att med vapen utföra Påfvens beslut. Han uppbröt meden här emot Mainz och efter en kort belägring intog han staden med storm natten emellan den 27 och 28 October 1462. Förbittrad öfver det motstånd han erfarit och den tillgifvenliet invå-narne derigenom visat den

afsatta Erke-Biskopen, lät han plundra och äfven till en del uppbränna staden. De förskräckta Borgarne flydde nu till närgränsande orter, förutseende den näringslös-het, som på längre tid skulle inträffa i Mainz. Vid detta tillfälle hade icke heller det Faust-Schefferska Boktryckeriet skonats; en del deraf hade till och med uppgått i lågor. De i detta och det Gutenbergska bildade unga män an-sågo sig befriade från sin ed att hålla konsten hemlig i det ögonblick de af sådana händelser nödsakades att på andra ställen söka sin utkomst40). Rom, Venedig, Milano, Florenz, Fu-ligno, Papia, Messina, Neapel, Paris, för att ej nämna Strasburg, Bamberg, Cölln, Augsburg, Nürnberg, m. fl. städer emottogo dessa utvandrare, alla Tyskar41), och sågo dem innan kort göra sig ryktbara så väl genom värdet af de arbeten som de tryckte, som genom sjelfva tryckets nitiditet och korrektionens fullkomlighet. Man uppgifver, att inom den korta tiden af knappt 40 år ifrån konstens uppfinning, eller år 1500 i Tyskland funnits 60 städer med 200 Tryckerieroch i Italien, Frankrike, Nederländerna och Spanien, eller det öfriga Europa 150 städer med 850 Tryckerier 4a).

Ibland de Skrifter, som under denna tid utkommo, böra åter Bibelupplagorna i första rummet nämnas. När man erinrar sig, att Gutenberg och Faust emellan 1450 och 1462 anses hafva utgifvit icke mindre än 3:ne sådana, så kan man med lika beundran för den Gudomliga Försynens vishet säga, att det är den Heliga Skrift, som varit Boktryckerikonstens första amma; att det är Guds eget Ord, genom hvilket den blifvit både framkallad, bekant och utspridd — en välgerning, som dess idkare aldrig böra glömma. Då dessa första Boktryckare togo de skönast skrifna manuscripter på sin tid till mönster vid efterbildningen af de stilar de skuro eller gjöto, så måste följden deraf naturligtvis blifva, att deras upplagor äfven skulle likna manuscripterna, i synnerhet när initial-bok-stäfverna deri med penna utfördes och illuminerades, såsom uti manuscripterna. Att de också för sådana ansågos, bevisas bland annat äfven deraf, att man i klosterbibliothekerna funnit dem häftade tillsammans med manuscripter. Man berättar, att Faust begagnat denna likhet för att som manuscript försälja en del af sina Bibel-upplagor. I denna afsigt skall han med ett stort antal exemplar hafva begifvit sig till Paris 1463, der han med 60 guld-ecus lät betala sig h varje Bibel, som vanligen kostade 500. Då hans förråd, den starka afgången oaktadt, icke tycktes taga slut, så väckte detta de misstrogna Mun-karnes uppmärksamhet: han anklagades hos Pri-orn i Sorbonne Jean de la Pierre, som Trollkarl och i förbund med djefvulen. Befallning att fängsla honom var redan utfärdad och, en gång fängslad, kunde han ej undgå bålet. Lyckligtvis blef han i tid underrättad om befallningen och beslöt att rädda sig genom en hastig flykt; han antände nu på sitt rum de Bibelexemplar som ännu voro osålda, och i den förskräckelse, som denna eldsvåda förorsakade, blef det honom lätt att undkomma 43).

Denna historia berättas, ehuru icke så utförligt, äfven af andra författare. I den omständigheten, att man funnit några exemplar af 1462 års Bibel-upplaga sakna de på andra exemplar af samma upplaga vid slutet bifogade uppgifter af trycknings-år och trycknings-ort, har man velat röja hans afsigt att begå ett sådant bedrägeri, som visserligen icke eller motsäges af hans förhållande mot Gutbnberg; men då Konungen i Frankrike, Carl VII, redan 1458 skickat en person till Mainzför att af Gutenberg (som i deu gamla Handskrift, hvari detta anföres, kallas Chevalier 44)) lära boktryckeri-konsten, så kan händelsen icke hafva tilldragit sig 1463, utan något föregående år och med någon äldre Bibel-upplaga, t. ex. den of-vannämda af 1455. Emellertid har denna händelse gifvit anledning dertill, att han i den bekanta folksagan förblandats med en Student af samma namn, livilken som svartkonstnär i början af I500:talet gjorde sig namnkunnig i Tyskland. Faust dog 1466, således 2:ne år före Gutenbehg , och i Paris, dit han nu för andra gången begifvit sig för att afyttra de hos honom tryckta Biblar. Hans Boktryckerirörelse i Mainz fortsattes derefter af Schöffer, som blifvit hans måg, ända till 1502 eller 1503, då han afled. Såsom ett bevis af hans verksamhet må anföras, att han i Paris hade ett Boktryckeri, som drefs genom en Faktor och att han i Frankfurt am Main 1479 erhöll Borgarerätt för att der idka Bokhandel. Han efterträddes i sin vidsträckta rörelse af sonen Joh. Schöffer. Sonesonen Ivo Schöffer fortsatte denna i Boktryckeri-konstens annaler så oförgätliga Firma ända till 1553. Den är för oss Svenskar särskilt minnesvärd der-igenom, att den i den berömde Johannes Schef-ferus gifvit oss en utmärkt lärd och genom ho-nom de båda utmärkta Statsmännen, Riks-Rå-derna Carl och Ulrik. Scheffer45).

Enligt en af Herr Petit Radel , efter [-Marchand}-] {+Mar- chand}+} Lair och andra, lemnad uppgift öfver antalet af de skrifter som utkommit under loppet af den sista hälften af 1400:talet, eller ifrån Boktryckerikonstens

upptäckt och fulländning, utgjorde detta antal 5,111. Deraf har Venedig ensamt lemnat 2,789, således mer än hälften. Ehuru denna uppgift är ganska ofullständig da deri t. ex. utom från Strasburg ej upptagits några bidrag från Tyskland och Norden, och ehuru lika många skrifter nu, endast i Tyskland, utkomma till hvarje Messa, skall man dock finna detta förundrans värd t stort inom så kort tid efter uppfinningen, helst då man besinnar, att det isynnerhet varit större verk, Bibelupplagor och upplagor af klassiska författare, o. s. v., som utgifvits. Detta oaktadt, är dock sällsyntheten af böcker från detta sekel så stor, att många af dem, som bekant är, af samlare betalas lika högt som de skönaste manuscripter under medeltiden, såsom exempel hvaraf det må tillåtas mig nämna, att ett exemplar af den ofvannämda första upplagan af Psaltaren, af Kongl. Biblioteket i Paris år 1817 inköptes för en summa af 12,000 Francs53£ *&►* m * eller omkring 6000 R:dr B:ko, och att den hos Waldarfer i Milano 1471 tryckta upplagan af Boccaccios Decameron å en bokauktion i England 1812 betalts med den ofantliga summan af 2,260 Pund Sterling eller, efler närvarande kurs, (12 R:dr 2 sk. B:co), med 27,214 Riksdaler 8 sk. Banko; Napoleon hade dera för Parisiska biblioteket gifvit ordres till 2000 Pund, Lord Spen-cer, som äger den största samling af böcker från detta sekel, bjöd 2250; men en annan samlare, Marquis Blandford, tilläde ännu 10 Pund — och erhöll Boken. Af allt detta M. H. kan man sluta äfven till böckers förgänglighet, och om man fruktar, att af dem öfversvämmas, lugna sig med den föreställningen, att det, till förekommande deraf, ej beliöfves någon annan Omar eller Leo Bildstor-mare än — tiden. Efter en längre följd af sekler, skall — jag tvekar ej att säga det, så förödmjukande det än är för mängden af dem, som tro sig odödliggjorda genom trycksvärtan — äfven det bästa af hvad som nu fyller våra boklådor och enskilta boksamlingar endast vara alt söka i de stora offentliga Bibliotekerna, hvilkas vigt för efter ver Iden redan der igenom ej torde behöfva något ytterligare bevis. * i a»« ««mMed 1500:talet ingår för Bok tryckerikonsten ett nytt tidehvarf. Det uppträdde, detta tide-hvarf, så utrustadt af sin närmaste föregångare lill strid emot alla missbruk, som intet af de förflutna. Med sin Desiderius Erasmus och sin Ulrick. von Hulten till Härolder, sina tusen Bokpressar — så många funnos då — till Arsenaler46), och till förtropp de Heliga Skrifterna och den klassiska forntidens största mäster vei'k, redan i flera upplagor spridda eller färdiga att spridas öfver hela verlden, h vilka framgångar åt ljusets och mensklighetens sak, lofvade ej ett sådant tidehvarf! Den nya och sköna verld, som Columbus få år före dess inträdande upptäckt, var blott ett förebud, en sinnebild af den nya, ännu skönare, som skulle framstå inom Tankens Universum, och dess Columbus blef den odödlige Luther.

Men äfven han skulle, som före honom, Wiclef, Savonarala och Huss, misslyckats i sitt stora företag och, måhända, likasom de båda sistnämda, krossats, under den Sisyphs - klippa af andeligt förtryck, som hans jette-skuldra var bestämd att välta från verlden, om han ej före sig funnit till sitt biträde det stora medel, som Boktryckerikonsten erbjöd, att på en gång tala till massorna och hos dem utbilda till klarhetoch sjelfverksamhet en ännu blott dunkel och ofruktsam opinion. Pressen blef för honom i hans strid hvad korstecknet var för Constantih den store i hans: den visade sig väl icke för Luther, som detta för Constantin, i skyn; men han såg dock i den en gåfva från himlen; den hade väl ej, som Constantins Labarum, den synliga inskriften, genom denna skall du segra; men denna inskrift stod med så mycket djupare drag ristadt i Luthers öfvertygelse. ”Boktryckerikonsten” säger han på ett ställe i sina Tisclire-den47) ”är summum et postremum donurn, den "’yttersta skänk, hvar i genom Gud befordrat ”Evangelii sak”; och hvem instämmer ej häri, som blott erinrar sig hvad Bibelsällskaperna i vår tid, genom denna konsts biträde, verkat och verka för denna sak?

Men hade Reformationen Boktryckerikonsten i betydlig mån alt tacka för sin framgång och sitt utbredande, så hade ock denna konst icke mindre förbindelser till Reformationen. Den framkallade oupphörligt allt flera och friska grenar på den redan frodiga Gutenbergska stammen och gaf den kraft att trottsa de stormar, som snart skulle väpna sig emot den. Man har till Reformationens början kunnat räkna pressens alster: de utgjorde då 13,2414S); man har sedermeraupphört att räkna dem, af det enkla skäl, att det varit omöjligt. Svårligen kan man föreställa sig med hvilken begärlighet h varje skrift af den store Reformatorn söktes och lästes. Hans predikningar, hans båda Catecheser (1529), hans Öf-versättning af Nya Testamentet (1522) och slutligen af hela Bibeln (1534), spriddes genom eftertryck i hundratusentals exemplar, den sed-nare, ehuru Tyska öfversättningar af den Heliga Skrift redan före hans tid voro utgifna. För deras tjenst, som icke förstodo Tyska, lät man

öfversätta hans skrifter på Latin, tidens universalspråk. Luther förklarade väl ofta i sitt vanliga kraftfulla språk sitt missnöje med denna ef-tertryckning, isynnerhet i anseende till den vårdslöshet h varmed den verkställdes och h varigenom, som han sjelf yttrar, ”han ofta icke var i stånd ”att igenkänna sitt eget arbete” 49); men detta missnöje var ett lätt försvinnande moln. Han kunde ej fela att inse huru mycket dessa eftertryck understödde hans bemödanden och förvärf-vade honom och hans sak varma anhängare.

Man saknade väl på denna tid det medel, som vår äger, att sprida öfver hela den bildade verlden kunskapen om utkommande skrifter, eller Journaler och Tidningar; men denna saknad ersattes, ehuru visserligen ofullkomligt, derigenom,m

alt den tidens Bokhandlare i alla riktningar bereste Europa, medförande från det ena stället till det andra det nya hvarmed Boktryckerierna försett dem, hvadan de också kallades Bokförare. Med sådana erhöllo Boktryckarne icke allenast Luthers skrifter så snart de lemnat pressen i Wittenberg, utan förskaffade sig äfven arken deraf, så fort de der trycktes, för att kunna så mycket förr, hvar och en på sin ort, begynna efter tryckningen och derigenom, liksom alla på en gång, slunga dem, som ett skyfall, Öfver den läsande Allmänheten. Man finner detta af ett bref till Luther sjelf från den berömde Boktryckaren i Basel, Johan Frobenius, af den 19 Febr. 1519, märkvärdigt äfven derföre, att det innehåller några yttranden till förmån för Luther och hans sak af äfven högre Katolske Andeliga. Så berättar han, att Cardinal de Sedan yttrat till den, som lemnat honom Eccu bekanta skrift mot Luther; "Eccius må disputera så länge han vill: Luther skrifter sanning.” ”Ju mera, fortfar Frobenius, rättskaffens och redlig någon hos oss finnes, ju mera är ”han er tillgifven, isynnerhet är vår Biskop och hans "Suffraganeus, Biskopen af Tripoli, er bevågen; ”Bokföraren Calvus från Pavia, en grundlärd ”man, har medtagit en god del af edra små ”skrifter till Italien och lofvat skicka mig de”vers af alla lärda derstädes, som skrifvas till "ert beröm. Så mycket är han tillgifven er och ”det Christi verk, som ni så ståndaktigt, manligt och rättvist drifver 50)”.

En sådan sinnesstämning förklarar lätt framgången af Reformationens sak; — och genom hvad medel hade denna sinnesstämning blifvit så allmän, om ej genom pressen? Sjelfve den mäktige och sluge Kejsar Carl den femte, h vars ständiga krig i södern voro så gynsamma för Reformationen derigenom att de hindrade honom från att rikta hela sin herrskar-åtrå och makt mot Protestanterne i Norden, såg sig äfven af denna opinion ofta tvungen att emot dem iakttaga en viss fördragsamhet — eller åtminstone att låtsa en sådan — (ty hos den, som sedan hans egen härförare tagit Påfven till fånga, anlade sorg öfver hans fångenskap och lät anställa offentliga förböner for hans befrielse, är man ej berättigad att förutsätta någon uppriktighet i detta afseende). Således, ehuru han, vid sin afresa från Augsburg 1530, ganska konseqvent förbjöd tryckningen af Protestanternas till honom öfverlemnade Redovisning för sin lära, känd under namn af den Augsburgiska Bekännelsen — lät han dock af sina egna Sekreterare öfversätta och trycka den både på Spanska och Italienska — ett exempel, som snartföljdes i Frankrike, England och Portugal. Följden liäraf blef (som Kardinal Bella rminus också klagar), ”att Protestantismen från Vesterns och Nordens länder framträngde icke blott till Orienten och Södern, till Grekland och Indien, men äfven till den då upptäckta Nya Verlden SI).

Så blef Reformationen den andra stora anledningen till Boktryckerikonstens hastiga utbredande. Men ej nog, att den fria forskningen i religiösa ämnen, som den framkallade, redan i det första århundradet efter densamma, föranledde en förut okänd verksamhet inom den lärda verlden, följaktligen äfven inom Boktryckeri- och Bokhandels-yrkena, ådagalagd genom skrifter, hvilkas blotta titlar redan fylla hela volumer: äfven till alla andra grenar af menskligt vetande sträckte reformationen sitt välgörande inflytande; ty det förhåller sig med detta velande som med källans yta: man vidrör den ej på ett ställe utan att ringlarne snart sprida sig öfver det hela. Denna stora intellektuella rörelse, under de följande seklerna oupphörligt fortsatt, understödd af tidshändelserna eller framkallande dem, har gjort Boktryckerikonsten till sin oåtskiljeliga bundsforvandt. De hafva blifvit nödvändiga villkor for hvarandra; emellan dem båda äger en vexelverkan rum, som ingen tidmera förmår tillintetgöra. Från Conslantinopel till Cairo, der Gutenbergs konst nu i Turkiska och Arabiska öfversättningar for Mahomets anhängare mångfaldigar Christna snille verk, till Sandvichs öarne, Otaheiti och Indien, — hvarhelst ett frö af kultur slår rot, ibland polens isar eller under liniens brännande sol, är denna konst dess trogna

vårdarinna52). Hedningarne, om hvilka resande berätta, att de ansett som öfver-jordisk de Christnas förmåga, att, genom några för dem orediga drag på ett pappersblad, göra sig förstådda af hvarandra, äro nu, på alla trakter af jorden, der Missionärer eller Christna ny-byggare finnas, vittnen till det ännu större under som Boktryckerikonsten företer.

Boktryckeri-konsten spridde sig tidigt till vårt fädernesland. Redan 1483 har Stockholm att framvisa en der af Johan Snell tryckt samling af fabler, kallad Dialogus creaturarum moralisatusj den första i Sverige tryckta bok, och hvaraf ett exemplar förvaras på KongL Biblioteket i Upsala. Man förmodar, att Snell varit en af de Boktryckare, hvilka i första tiden efter konstens uppfinning, reste omkring med ett litet boktryckeri, som de uppsatte, än på detena, än på det andra stället, i den mån det lofvade sysselsättning och förtjenst; och man styrkes så mycket mer i denna förmodan, som han året förut, eller 1482, finnes hafva besökt Danmark och derslädes, i Odense, samma år tryckt Caoursii beskrifning om belägringen af Rhodus på latin, som således är den första i Danmark tryckta bok. Man har af lians press inga andra alster, äfvensom om honom sjelf inga vidare underrättelser. Efter honom har Stockholm ingen Boktryckare förr än 1495 och 1496 då Johan Fabrii och hans Enkas namn förekomma på 2:ne Skrifter. Deremot befinnes Wadste-na redan 1491 hafva varit försedt med tryckeri, såvida icke den der samma år tryckta skriften Wadstenensium literce Confraternitatis härrör från någon kringresande Boktryckare. Af Diarium Wadstenense p. 154 erfar man likväl, att ett ordentligt tryckeri der funnits 1495, emedan detsamma då, och efter blott ett halft års begagnande, uppbrunnit, hvarefter det ej återställts. Söderköping lärer nästan samtidigt med Wadstena varit i besittning af Boktryckeri. Det vissa är, att ett sådant der fanns 1511; men som den bekante Biskop Brask. i Linköping sedermera begagnade detsamma för att derifrån i Svenska öfversättningar sprida åt-skilliga i Tyskland utkomna skrifter mot Luther och reformationen, förbjöd Gustaf den Förste dess fortfarande derstädes, likväl under föregif-vande af ett helt annat skäl: ”Är icke heller ”Vår vilje, skref han till Brask 1526, att nå-”got Prenteri skall uprättas i Söderköping, thet ”prenteri till förfång, som nu i Stockholm med svår ”kost upprettadt är, förthy thet ene kommer thet ”annet till fördärf’. Man erfar således af detta bref, att Stockholm 1526 ägt ett boktryckeri, förmodligen det, hvarpå den samma år utgifna öfversättningen af Nya Testamentet, äfvensom flera af Olai och Laurentii Petri skrifter, utan utsatt boktryckarenamn, blifvit tryckta, ehuru icke, ända ifrån den ofvannämde Fabri tid eller 1495, någon boktryckare för Stockholm finnes anförd förr än Amundus Laurentii 1545. Den första Kongl. Boktryckaren var Anund Olai, som i denna egenskap förordnades af Konung Sigismund 1594. Så väl Gustaf Adolph, som Drottning Christina, Carl X, Carl XI och Carl XII gjorde stora uppoffringar för tryckeriers anläggning och understöd både i Stockholm och landsorterne. Gustaf Adolph lät 1625 i Stockholm aulä^ja

OO

ett boktryckeri för utgifvande af arbeten på Ryska språket, till hvars föreståndare han ut-nämde, en Tysk, vid namn Petrus von Selou.Ändamålet derraed var, att, för de af Rikets invånare på gränsen emot Ryssland, som icke förstodo något annat språk, trycka katecheser och andra uppbyggelse-skrifter till förekommaude af deras a ifa 11 från vår religion. Upsala ägde redan 1510 egen Boktryckare. Särskilta boktryckerier anlades der, under de följande tiderna, af Theologie Professorn, sedermera Biskopen i Strengnäs Lars Wallius, af Erkebiskop Laur. Paulinus och af Professorn O. Rudbeck. den äldre. Malmö, då ej tillhörigt Sverige, tros hafva erhållit det i Söderköping förbjudna tryckeriet, och man finner, att det redan 1527 varit för-sedt med ett sådant; Calmar erhöll boktryckeri 1620, Westerås 1621, Strengnäs 1622 och Linköping 1635, alla på föranstaltande af Stiftens Biskopar, och de tre förstnämda med Kongl. frikostighet understödde af Gustaf Adolph; Nyköping hade 1645 ett af Translator Regni Eric Schroderus anlagd t tryckeri, men som 1650 flyttades till Götheborg på dess Super-Intendents försorg. Lund hade redan 1663 i Georg Hantsch sin första boktryckare. 1666 anlade Biskopen Peder "Winstrup der ett eget tryckeri, och det Akademiska inrättades 1668. Wisingsö} tillhörande det af Eric XIV, år 1561 den Grefliga Ätlen Brahe tillagda Grefskap, erhöll af den för-sta Grefvens sonson, Riksdrotset Grefve Pehr Brahe 1666 eller 1667, med det af honom der inrättade Gymnasium, tillika ett boktryckeri, hvars upplagor räknas bland våra typografiska sällsyntheter. Då ön, genom reduktionen 1681, återföll till Kronan, flyttades tryckeriet 1688 till Jönköping, på då varande Landshöfdingen, R. R. och Fältmarskalken Grefve Eric Dahlbergs

föranstaltande. Skara erhöll, genom Biskop Swedberg 1707, sin första boktryckare. Finland hade intet boktryckeri förrän 1642, så att det i Åbo 1640 inrättade Universitet nödsakades sända sina Akademiska Skrifter till Stockholm eller Dorpt för att tryckas 5i).

I hela Riket funnos år 1740, eller Boktryckeri-konstens sista Jubelår, för hundra år sedan, utom Stockholm, endast tio tryckerier, det i Åbo inberäknadt, nemligen i Götheborg, Jönköpings Linköping 3 Lund, Norrköping , Skara , Strengnäs, Upsala > Westerås och Åbo 54). Der finnes för det närvarande 55. Stockholm hade då åtta boktryckerier: det har nu 19, således ensamt flera än hela Riket för 100 år sedan 5S).Att höja Boktryckeri-konsten till allt större fullkomlighet, sä väl i anseende till sjelfva stilarnas smakfullare form, som i anseende till frambringandet af ett nitidare tryck, var alltifrån tiden af Konstens första uppfinning föremålet för alla dess utmärktare idkares nitfulla bemödanden. Förnekandet deraf vore en orättvisa mot dem, hvartill jag ej vid detta tillfålle får göra mig skyldig. Ibland dem, som under den äldre tiden i detta afseende utmärkt sig, må det endast tillåtas mig att anföra de namnkunnigaste: i Italien, 3:ne Manutier (1488—1597) och 2:ne Gjvnter (1499—1517); i Frankrike 2:ne Badier eller Ascenscier (1498—1568), 5 Moreler (1523 —1626), 3:ne Stephaner (1509—1674), 3me Wecheler (1522—1583) och 2:ne Barbovs (1539 —1590); i Holland, Th. Mertens (1473—1534)

— för att ej nämna Lorens Janszoon Coster, som Holländarne tillägna äran af Boktryckeri-Konstens första upptäckt, — Chr. Plantinus (1514—1589), 9 Elzevirer (1592—1710), 3:ne Janssoner-Blaeus (1572—1670); i Schweitz, Johan Froben (1460—1527), kallad, i anseende till ni-tiditeten och korrektheten af sina upplagor, Tysklands Aldus (Manutius), en Chr. Froschauer och Johan Oporinus (1507—1568); i Tyskland, en Anton Koburger (1470 —1513), en ChristianEgenolph (1502—1555), 2:ne Feyerabend, en Johan Lufft, (1495 —1584) och en Ernst Vö-gelin (1529—1590) och många andra.

Ifrån medlet af sistförflutna Århundrade är det likväl, som Boktryckeri-konsten räknar epoken for sina egentligen största framsteg. Det är sedan denna tid, som icke allenast en större mångfald af nya stilformer, och en större skönhet i de äldre, men äfven betydliga förbättringar i den dertill vanliga tryck-pressens konstruktion blifvit införda. Ibland de Boktryckare, som under denna tid befordrat eller på ett utmärktare sätt tillegnat sig dessa framsteg, bör jag nämna: i England, John Baskerville (död 1775); i Italien, Giambattista Bodoni (död 1813); i Spanien, Joachim Ibarra (död 1785); i Scliweitz, Wilhelm Haas, Fader och Son, (1741—1786); i Tyskland: Johan Gottlob Immanuel Breitkopf, (1719—1794), utmärkt af flerfaldiga förtjenster om Boktryckeri-konsten, förbältrare af de rörliga typerna för musikaliska noter och en af de lärdaste forskarne i Boktryckeri-konstens historia, en Unger, enTAucHNiTz, en Teubner, en Hänel, m. il. hvilkas uppräknande här skulle föra till för stor vidlöftighet.

Sedan tryckpressens konstruktion blifvit föremål för de egentliga mekanisternas begrund-ZÅO,

V

v

©

ningar, som först i den sednaste tiden inträffat, har densamma, till största fördel för konsten, icke blott ansenligen förbättrats, men äfven riktats med nya uppfinningar, som i ordets egentligaste mening kunna kallas förvånande. Den hade, alltifrån Gute\bergs tid ända till 1620, fortfarit att äga samma konstruktion. Men vid denna tid har Boktryckaren i Amsterdam, Jansson Blaeu infört en förbättring deri, som det tros, efter anvisning af sin vän, den ryktbare Tycho Brahe. Hans tryckpressar, som i Holland på hans tid begagnades, lura dock icke i andra länder funnit ett allmännare förtroende. Det blef de ofvannämde Schweitziska Boktryc-karne Haas, Fader och Son, förbehållit att, genom den förbättring de införde, och i synnerhet genom pressarnas gjut ning af jern (1772), åter fasta uppmärksamheten på denna vigtiga del af Boktryckeri-yrkets utöfning. England, maschi-nernas hemland, kunde icke stanna efter de öf-riga länder, der man sysselsatte sig med förbättringar oeh uppfinningar i detta hänseende (framförallt icke efter Frankrike, der den äldre Didot och Amisson uppfunno nya pressar), och öfver-träffade snart dem alla. Den om Boktryckerikonsten så högt förtjente Lord Stanhope (född 1753, död 1816),

understödd af Mekanisten Wat.-k.er, upp faun ett slags haudpress af gjutit jern, som nu, uppkallad efter honom, begagnas på de flesta boktryckerier. Samtidigt med honom sysselsatte sig Ruth ven i Edinburg, Medhurst, Cogger, Napier, Taylor och Martineau i London med samma föremål, och Joseph Riedley erhöll belöning för uppfinningen af en press utan bängel och skruf. Tyska Mekanisten Hoffman förbättrade den Stan-hopeska pressen, Daune återställdeden så kallade ÅLBiON-pressen, och Hagar uppfann den efter honom benämda. Äfven Nord-Amerikas Förenta Stater lemnade sin gärd till dessa uppfinningar. Clyme i Philadelpliia uppfann den så kallade Columbia-Pressen, och Kinsley i Connecticut en af konstigare sammansättning, som, att sluta af den beskrifning 'man derom har, egentligen lärer varit ett slags Snällpress. Första uppfinningen af Snällpressen tillhör en Tysk, vid namn König, (död 1833), som, efter en längre tids forskningar och bemödanden, i förening med en sin landsman (Mekanisten Bauer), lyckades alt 1814 förfärdiga och till tryckning begagna en sådan i London, der han sedan 1809 for detta ändamål uppehöll sig. Sedan de 1817 i Oberzell vid Wiirzburg anlagt ett Factori for snällpressar, spriddes de småningom öfver hela Europa, ehuru först 1829 till Leipzig. Jemte uppfinnar neoch flere Tyskar, sysselsatte sig Engelsmännen Applegath, Cowper, Do.nkin , Brightley, Ritch, Winch, Cooper, Napier och den genom sina raketer bekante Congre ve (född 1772, död 1828) samt Fransmännen Tonnelier och Rousselet med dess fullkomnande. Man kan om vigten af denna uppfinning, särdeles for Tidnings-tryckning, göra sig ett begrepp då man erinrar sig, att när på en vanlig handpress högst 200 à 250 Exemplar i timmen kunna tryckas, så lemnar en snällpress af Applegaths förenklade konstruktion på samma tid 4000 aftryck på en sida, eller 2600 mera än de andra snällpressarne, som likväl lemna 1400 i timmen, eller 7 gånger flera än handpressen. De äro ock så inrättade, att arket kan på en gång tryckas å båda sidor.

En af den sednare tidens vigtigaste uppfinningar inom denna konst är den så kallade Stereotypien. Den leder sitt ursprung från Skottland, der den redan, ehuru i ett ofullkomligare skick, i början af sistförflutna Århundrade (omkring 1729) uppfanns och utöfvades af en Guldsmed, vid namn Ged56). Dess upptäckande har tydligen föranledts af den ungefär vid samma tid införda tryckningen med så kallad Stående Stil. Denna tryckning består, som kändt är, deri, att alla arken af det arbete, som skalltryckas, före tryckningen uppsättas och korrigeras; att', sedan man deraf låtit afdraga den större eller mindre upplaga, som man anser sig för tillfället behöfva, de uppsatta forinarne förvaras för att begagnas när en ny upplaga blif-ver nödig. Om också kostnaden för det större förråd stil, som i detta fall fordras, är betydlig, så ersättes den dock småningom med stor vinst, dels genom den besparing af sättnings-kostnaden, som för alla följande upplagor göres, dels genom det mindre förlag af papper som fordras, när upplagan efter behag kan göras stor eller liten. Det slags skrifter, för hvilka detta tryckningssätt blifvit användt och ännu användes, utgöres af sådana, som kunna räkna på en ständig, 0111 också icke skyndsam afsättning, såsom Biblar, Andaktsböcker och skrifter för den allmänna undervisningen, — skrifter, som tillika måste säljas för det lägsta möjliga pris. Det är äfven detta slags skrifter, som hufvudsakligen utgöra föremål för Stereotypien. Den bestod i början i ett slags fastlödning på frånsidan af de med rörliga stilar uppsatta formarna, verkställd förmodligen genom någon pågjutning af smält bly eller tenn, och hvarigenom de bildade en fast massa, hvarur ingen bokstaf mera kunde utfalla eller uttagas. Efter mångfaldiga försök attpå en gång gjuta hela kolumnen eller sidan, så att den genast kunde som ett träsnitt eller en kopparplanche begagnas till aftryckning, som först mot slutet af sistförilutna sekel (1795—1798) lyckades den ofvanuämde Firmin Didot, af h vilken detta tryckningssätt erhöll namnet Stereo-ty pie (af oreQeoo, fastående och rvnoa figur), och Herhan, som ytterligare förbättrade detsamma, uppfann Lord Stanhope, i förening med Tilloch i Glasgow (som, utan att känna Geds uppfinning, år 1780 uppträdt med en dylik), samt Boktryckarne Wilson och Foulis, det nu allmännast antagna och vida mindre kostsamma sättet att stereotypisera.

Det beslår korteligen deri, att öfver den med vanliga stilar uppsatta sidan eller kolumnen g jutes en massa af gips, som, när den stelnat, skiljes från den uppsatta kolumnen, och begagnas såsom form för att deri med vanlig stil-metall afgjuta den sednare. Genom denna uppfinning, som i Tyskland förbättrats af Grefvarne von Schlaberndorf och v. Zinzendorf, fordras till af-gjutning af en sådan kolumn en vida mindre massa af stilmetall, än till en med vanlig stil uppsatt, och icke större förråd deraf, än som behöfs för uppsättningen af en sådan, emedan samma stil kan nyttjas till uppsättning afsä mänga ark sora helst.

Man vinner således, med ansenlig minskning i kostnaden, samma fördelar i öfrigt, som genom tryckning med stående stil.

Stereotypien fann småningom från Frankrike och England väg till Europas öfriga länder och äfven till Amerika. Genom Amerikanarne Watts infördes den i Tyskland, der Falka i Wien, Tauchnitz i Leipzig och Brönner i Frankfurt am Mayn använde den, och aldraförst den i så många afseenden om sitt yrke och Litteraturen förtjente Boktryckaren Tauchnitz (död 1836),

som begagnade den icke blott för sina vackra

Ö ö

upplagor af de Grekiska och Romerska Klassikerna och flera Bibel upplagor, men äfven för musikaliska verk. Vi känna alla för väl det ytterst låga pris, hvartill stereotypiserade arbeten i bokhandeln säljas för att icke inse den stora vigten af denna uppfinning. Är det redan af oberäknelig vinst för kulturen, alt, genom Boktryckerikonstens åtgärd, stora arbeten, som, i handskrift, fordom betaltes med hundradetals Riksdaler, nu kunna köpas för några få, af huru mycket större fördel är det ej, att de genom Stereotypien kunna erhållas för lika många skillingar?4^!

Innan jag lemnar uppfinningarne inom detta område af Boktryckeri-konsten, bör jag nämna den så kallade Ektypographien j eller det slags tryck, hvarigenom bokstäfverna på papperet bilda en upphöjd yta. Det uppfanns och begagnades i Paris 1784 af den för de blindas undervisning så verksamme Vai.. Hauy, som derigenom gjorde det för dem mpjligt att sysselsätta sig med läsning. Denna vigtiga uppfinning, har sedermera blifvit bragt till ännu större fullkomlighet, i synnerhet genom Guillié, Föreståndare för det Kongl. Institutet för Blinda i Paris. Det fattades i Boktryckeri-konstens ära att upphöja sig äfven till de olyckliges undervi-sarinna och tröstarinna, som blifvit synen be-röfvade, och hon har, genom denua uppfinning, förvärfvåt denna förtjenst.

Tidningarna hafva under loppet af detta år omtalat en i Tyskland gjord uppfinning af en maschin, medelst hvilken icke blott sättning, utan äfven afläggning af det uppsatta kan verkställas. Af alla, vid Boktryckning förefallande arbeten synes väl detta vara så upphöjd t öfver den krets, som är mekaniken anvisad, att det för alltid borde anses vara mennisko-handlägg-ning förbehållet. Men sedan pressar uppfunnits, som icke allenast öfver formen anbringa svärtan,på densamma lägga papperet och från densamma kasta det färdigtryckta arket, men äfven medelst ångkraft verkställa tryckningen, — arbeten, till hvilkas utförande mennisko-liandläggning förut erfordrats, synes man, äfven i afseende på den ifrågavarande maschinen, icke vara särdeles berättigad alt tvifla på förmågan hos vår uppfinningsrika tid. *

Såsom tillämpningar af Boktryckeri-konstens verktyg och handläggningar, bör jag vid detta tillfälle så mycket mindre underlåta att nämna Not- och Chart-trycket, som de väsentligen ingå i den stora, allmänna bildnings-process, hvars verksammaste befordrarinna hon är, och, som de bidraga att göra hennes verksamhet oberoende af de konster, hvilkas biträde hon annars behöft anlita. Sedan den förut nämde Breitkopf bragt Nottryckeriet till den fullkomlighet, att han, oaktadt alla äldre bemödanden för samma ändamål, nästan kan anses som dess egentliga uppfinnare, har det i sednare tider, isynnerhet genom Fransmännen Duverger och Brun, blifvit ännu ytterligare fullkomnadt, så att de med rörliga noter tryckta musikaliska arbeten nu mera icke i ni tidi tet eftergifva graverade eller lithogra-fierade; och* hvad Chart-trycket angår, som likaledes i äldre lider varit iorsökt och i de sed-nare af den nyssnämde Breitkopf, samt efter honom med större framgång af Preuschen och Haas i Tyskland samt af Firmin Didot i Frankrike, s& har det nyligen af Geografen Raffels-perger i Wien blifvit fordt till den fullkomlig-het, att geografiska kartor nu kunna sättas och tryckas såsom andra skrifter, med en noggrannhet och skönhet i utförandet, som icke lerana något öfrigt att önska 57).

Efter denna hastiga öfversigt af Boktryckeri-konstens framsteg i andra länder under den sist-förflutua tiden, återstår det mig att äfven kasta en flygtig blick på dem, som Fäderneslandet lyckats att tillegna sig, och alt göra rättvisa åt de medborgare, som dertill bidragit.

Utan tvifvel skulle dessa framsteg länge varit för oss obekanta, aflägsna som vi äro från det öfriga Europa, och erbjudande, i synnerhet i den äldre tiden, föga uppmuntran till företag i denna väg, om icke våra slora Konungar

under denna tid inkallat och frikostigt understödl skickliga utlänningar, och, framförallt, om icke Reformationens införande och det derigenom väckta begäret efter upplysning och behof af densamma äfven hos oss gjort denna deras åtgärd nödvän-©

dig.

dig. Sjelfva öfver sin tid i kunskaper, och äl-

skare af dem, understöddes de härvid dessutom lika mycket af egen böjelse, som af det klart insedda behofvet. Jag har i det föregående redan anmärkt deras nit att befrämja Boktryckeriers anläggande inom Fäderneslandet och får nu endast anföra de utlänningar, som, af dem inkallade och understödda, gjort oss bekanta med konstens framsteg utom oss, och bildat skickliga inhemska idkare deraf, nemligen Georg Richolf, inkallad af Gustaf I och tryckare af vår första Bibel af 1541, Henric Keyser den äldre och Peter von Selou, båda inkallade af Gustaf Adolph och den förstnämde stamfader för en slägt af utmärkta Boktryckare, Holländaren Joh. Jansso-nius, inkallad af Drottning Christina, och Georg Hantsch af Konung Carl X. Ibland de typografiska monumenter, som fördelaktigast vittna om Boktryckeri-konstens tillstånd i Fäderneslandet under den äldre tiden intaga naturligtvis Bibel-upplagorna första rummet, och i allmänhet kan om dem sägas, att de icke i något af-seende eftergifva de samtidiga i Tyskland och Danmark. I synnerhet utmärka sig den ofvan-nämde Gustaf I:s Bibel af 1541, den af Henric Keyser den äldre, 1657 tryckta, och den från esonens Henric Keyser den yngres Boktryc1703 utgifna så kallade Carl XlLs Bibel, som, i anseende till stilar, tryck och papper, leranar de föregående långt efter sig, och äfven i allt öf-rigt ojäfaktigt vittnar om det kongligt frikostiga understöd, hvarmed utgifuingen hugnades. Vid sidan af detta, den Keyserska pressens skönaste monument, kan man, utan fara alt begå någon orättvisa, ställa de skrifter, som utgingo från det af Bokhandlaren Georg Gottl. Burcharsi 1692 inrättade och till 1708 fortsatta Boktryckeri, som, äfven på sin tid ansågs framför andra utmärkt för sina vackra stilar och sitt nitida tryck.

Under den följande tiden är det först mot slutet af sistförflutna sekel och vid början af d§t närvarande, som utländska förbättringar och uppfinningar börja att komma den Svenska pressen till godo. Boktryckeri-yrket, såsom livarje annat, i synnerhet af ädlare syftning, behöfver fred och välstånd för att bibehålla och fullkomna sig, och man bör då ej undra, om det hos oss under det olyckliga krig, som slöts med Carl XII:s död, råkade i ett förfall hvarur det först långsamt förmådde höja sig.

Något eget Stilgjuteri hade Sverige icke förr än 1739, då ett sådant i Stockholm anlades af Mathias Holmerus. Men, da det i synnerhet är efter denna tid, som den Göthiska eller så kal-lade Fraktur-stilen, genom Brettkopf i Tyskland, och den Latinska eller Antiqua-stilen, genom Ba-skerville i England och sednare genom Didot i Frankrike, erhöll en smakfullare form, så kunde man ej vänta, alt andra stilformar eller matricer än de då allmänna skulle kunnat af Holmerus. utifrån anskaffas, äfven 0111 detta lyckats honom, som likväl är föga troligt, i anseende till de utländska Stilgjuteriernas då och ända in i vår tid kända sorgfällighet alt icke, genom matricers försäljande, öka antalet af sina medtäflare. Hvad angår de af Holmerus sjelf graverade matricer, så utmärka de sig ej framför andra den tidens, att sluta af den första med hans stilar år 1740 tryckta Bok: Carl XII:s Historia i kort begreppj 8:0 58). Du utomdess hos oss, liksom hos våra öfriga Språkförvandter, Fraktur-stilen nu allmännast begagnades för det egentliga boktrycket, så blef icke, i anseende till vårt sämre papper och sämre svärta, den skönare formen af den Tyska stil, som våra Boktryckare sedermera införskrefvo, särdeles i ögat fallande. Det var först sedan den Latinska stilen mera allmänt började användas för boktrycket, som dettas utseende begynte fästa läsarens större uppmärksamhet, och som smakens fordringar derpå, hvilka hittills tycktes hafva slumrat, började vakna och göra sig gäl-lande. Detta inträffade fbrst mot slutet af sist-förflutna århundrade. Vid samma tid började äfven det, näst vaclra stilar och god svärta, hufvudsakligaste villkoret för tryckets skönhet, nemligen en förbättrad papper s-tillverkning, att underlätta de förtjenstfulla Boktryckares bemödanden, som då och sedermera nitälskade för sitt yrkes fullkomnande 59).

Ibland dem bör jag i främsta rummet nämna framlidne Kongl. Boktryckaren och Riddaren af Wasa-Orden, Henrik. Fougt, som införde och för tryckning af större arbeten begagnade den vackra Engelska eller Baskerviu.eska Antiqua-stilen och derigenom ganska väsendtligt bidrog att uttränga den dittills brukliga Fraktur-

stilen från all annan tryckning än den af Andakts- och Un-dervisnings-böcker. Kamereraren J. S. Ekmansson anlade väl, vid slutet af 1790:talet, ett litet Boktryckeri , obetydligt försedt med den då nyss uppfunna Didotska Antiqua- och Ungerska Frakturstilen; men då han kort derpå, eller 1799, försålde detsamma till Hof-Konduktören J. G. Forsgren och iNotarien C. Deleen, var det dem, och i synnerhet den sednare, som snart blef ensam ägare deraf, förbehållet att på denna obetydliga grundval anlägga ett Boktryckeri, som innan kort upphöjde sig till rangen af det första i Sverige.

IGenom Herr Deleens nitfulla omsorg, så väl om tryckets nitiditet som om dess korrekthet, bibehöll det äfven länge detta anseende, som vitts-ordas deraf, att vår litteratur under det första tiotalet af detta århundrade knappt har att uppvisa något vetenskapligt eller vittert arbete af större förtjenst, som icke från detta Tryckeri utgått.

Men något allmännare spridande af Boktryckeri-konstens utländska framsteg inom vårt land kunde ej hoppas förr än våra inhemska Stilgjuterier kommit i det skick, att Boktryckerierna kunde från dem direkt förses med stilar af den skönare form, som utomlands uppfunnits och der allmänt begagnades. Ibland de Bok-

O O

tryckare, hvilka, genom sina bemödanden for detta ändamål, gjort sig förtjenta af sin konst och litteraturen, kan jag ej underlåta att nämna framlidne Boktryckaren J. P. Lindh, som med stor kostnad utifrån anskaffade matricer för Didotska och andra utmärkta stil-sorter, och grundläde ett Stilgjuteri i större skala. Hans kort derefter inträffade död inskränkte hans verksamhet till blotta grundläggningen; men han fann i sin efterträdare vid samma Tryckeri, Öfver-Direktören P. A. Norstedt och hans Söner, de nuvarande Kongl. Boktryckarne, män, som med nit och ospardkostnad utförde hvad han börjat. Det är förnämligast deras bemödanden att i denna väg följa tidens framsteg, icke blott inom den egentliga stilgjutningen, men äfven inom alla de andra slag af gjutning, hvilka tjena att höja skönheten och vidga området af pressens verksamhet, som vi liafve att tacka för de vackra stilar, hvilka i den sednare tiden utmärkt särdeles Antiqua-trycket. Genom deras l>eniödanden har också en täflan emellan våra Boktryckare i allmänhet uppstått att förskaffa sig nya stilar samt att genom tryckets nitiditet anbefalla sig, så, att det nu mera är lika sällsynt att, äfven i Provinserna, träffa något egentligen så kalladt fult tryck, som det förut var sällsynt att derifrån se nå^ot vackert.

o

Utom nyssnämda Stilgjuteri finnas, nyligen anlagda: ett i Stockholm af Herr L. J. Hjerta, ett i Lund af Magister F. Berling, båda utmärkta af vackra produkter, samt ett i Örebro, såsom qvarlefva af ett äldre, — förmodligen det Hoi.-meriska — fortsatt och förbättradt af Boktryckaren i Stockholm C. F. Marquard, men år 1823 inköpt af framl. Boktryckaren och Brukspatronen N. M. Lindh, Broder till den ofvannämde J. P. Lindh, och bekant som en af vårt lands driftigaste förläggare. Det äges nu af Sonen ochefterträdaren vid samma Boktryckeri, Brukspa-

tronen Pehr M. Lindh, redan förtjent om vår litteratur såsom förläggare af flera original-ar-beten af utmärktare värde, — och icke mindre verksam än Fadren för Stilgjuteriets fullkomnande.

Stereotypien har äfven funnit väg till vårt fädernesland. Redan 1832 har Myntproberaren Herr Broling for Bankens sedeltryckning infört en stereotypiserings-anstalt efter den ofvannämda Stanhopeska methoden; men för egentligt Boktryck har forst en sådan, genom Herr Hjertas försorg, nyligen blifvit här inrättad och satt i förening med dess Stilgjuteri. Af Nottrycket hafva, i Stockholm, Kongl. Boktryckarne Norstedt, i Musik-Bilagorna till den af Förste Amanuensen vid Kongl. Bibliotheket, Mag. A. I. Arwidsson utgifna förtjenstfulla Samling af Fornnordiska Sånger, nyligen lemnat prof, som i nitiditet täfla med de bästa utländska 60).

Boktryckerikonstens nuvarande idkare i Fäderneslandet hafva icke heller underlåtit att tillegna detsamma den sednare tidens utländska uppfinningar och förbättringar i afseende på Tryckpressens konstruktion. Snällpressen infördes här vid samma tid som i Tyskland,

L=

eller år 1829, genom framl. Boktryckareng>®

M. Lindh i Örebro; men den kom der först i gång det följande året och efter en resa, som dess nyssnämde Son gjorde till England för att inhemta dess uppsättning och behandling. Utom denna, förmodligen enda i Landsorten, finnas nu, i Stockholm, en på Stats-Tidningens Boktryckeri och, å Herr Hjertas, flera af olika konstruktion, hvaribland äfven en af de ofvannämda Apple-gathska, med hvilken tryckning å båda sidor på en gång verkställes. Ehuru, särdeles de mindre, beqvämligen kunna sättas i rörelse af tvenne personer, äro de äfven inrättade för ångkraft, hvarmed dock nu endast de på nyssnämde tryckeri drifvas. — Af utländska Hcindpressar äga vi äfven redan flera slag. De Stanhopeskaj som nu kunna genom Hr Munktell i Eskilstuna erhållas till samma godhet som de utländska, infördes här nldraförst genom Herrarne Norstedt, och linnas nu på flera större tryckerier här och i landsorterna. Den ofvannämda, af Georg Clymer i Philadelphia uppfunna, s. k. Columbia-Pressen j som allmänt anses för den förnämsta af alla i sednare tider uppfunna, har äfven nyligen blifvit införskrifven af Bokhandlaren härstädes A. Bonnier, för det Björkxundska eller f. d. Hörbergska tryckeriet, der den begagnas till tryckning af den på samma Bok-handlares förlag utkommande vackra Bibelupplaga med stålgravurer. Herr J. H. Thomsons Boktryckeri har att uppvisa tvenne slags Hand-pressar af ny konstruktion, livaraf den ena är den efter sin uppfinnare benämda Coggerska. Hagar-pressen är i Sverige införd af Mag:r F. Berling i Lund, och den s. k. Skottska Tafel-pressen redan för 10 år sedan af då varande ägaren af Ordens-Boktryckeriet, Herr Theorell.

Men Fäderneslandet har icke blott sett sig inom kort lid riktadt med främmande länders uppfinningar inom denna gren af Boktryckerikonsten; det har äfven i sin ordning lemnat en värdig gärd åt dessa uppfinningar. Jemte den af Bokhandlaren Götrek härstädes uppfunna och patenterade tryckpress, som redan innan några utländska här voro kända begagnades till Tid-ningstryck på ett härvarande, numera upphördt, Öfverste-Lieutenanten Herr G. Hjerta tillhörigt Boktryckeri61), anser jag mig äfven böra nämna den sinnrika Press-mekanik, hvarigenom den of-vannämde förtjenstfulle Föreståndaren för Bankens Stereotypiserings-anstalt, Myntproberaren Hr Bro-ling, på en gång och i en vanlig Stanhopes-press, verkställer, utom tryckningen, äfven numereringen af sedlarna på det sätt, att samma nummer endast förekommer på ett sedelexemplar i sender,och det nästa erhåller den i ordningen närmaste,

— en uppfinning, som för dylika Verk, och i allmänhet för alla der tryckning och numerering af blanketter behöfves, är af största vigt. Den förljenar så mycket mera uppmärksamhet, som den icke fordrar någon särskilt, arbetet uppehållande eller svårfattlig handläggning af Tryckaren eller Uppdragaren, och kan såsom ett slags Fundament anbringas i hvarje press62).

Jag skulle, M. H. med skäl förebrå mig att, genom denna omständligare redovisning för Boktryckeri-konstens framsteg, hafva alltför länge tröttat edert tålamod, om jag icke ansett mig till en sådan förbunden, dels af Festens föremål, dels af den öfvertygelsen, att det endast är af sådana, efter längre mellanstånd lemnade redovisningar, som framstegen efter hvarje dylik blifva i ögat fallande och kunna af forskaren säkert och rättvist bedömmas. De ingå dessutom för mycket äfven i den med Boktryckeri-konstens historia så nära förenade allmänna kulturens, för att kunna vid ett tillfälle som detta med tystnad förbigås 63).Det återstår mig nu att meddela några korta underrättelser om de Fester, till minne af Boktryckeri-konstens uppfinning, som under den föregående tiden blifvit firade.

Den första anställdes den 24- Juni 1540 af Boktryckarne i Wittenberg Hans eller Johan Lufft, Georg Rhau och Peter Seitz. Man har om densamma ingen närmare underrättelse, hvar-af man slutar, att den blifvit af dem och deras vänner och arbetare firad med en festlig måltid och för öfrigt i all stillhet. Att de för densamma valde Johannisdagen, hade förmodligen sin grund deri, att Gutenberg och Fust begge burit detta namn. Den andra Sekular-festen 1640 firades mera allmänt, och man har derom bestämdare kunskap. Tanken derpå utgick nu från Leipzig, hvars Boktryckare redan i April sapima år uppmanat sina medbröder i de nästgränsande städerne att i en sådan deltaga. I BreslaUj Wittenberg och Jen a ägde också högtidligheter af denna anledning rum, men först den 18 och 25 Augusti, och i Strashurg den 1 September. Det då ännu fortfarande Trettioåra-kriget var icke heller gynsamt för fester af denna beskaffenhet, och de inskränkte sig derfore till de nyssnämda städerna. Den Tredje Jubelfesten 1740 firades deremot så mycket allmän-

|§o-g> <3-<nare och på ett desto utmärktare sätt. Leipzig uppträdde äfven denna gång som anforarinna af Festligheterna; de varade der i 2:ne dagar, den 24 och 25 Juni, af hvilka den första ägnades åt kyrkliga och akademiska högtidligheter och en stor måltid, och den andra uteslutande åt offentliga nöjen. Utom Leipzig firade Dresden, Wittenberg, Breslau, Erfurt, Frankfurt am Mayn, Weimar, Halle, Ulm, Liibeck, Gotha, ja äfven mindre Tyska städer, såsom Bautzen, Eisenach, Wernigerode, m. fl. denna fest, ehuru icke på samma dag, hvartill väl särskilta omständigheter varit vållande.

Men Jubelåren 1540, 1640 och 1740 äro icke de enda, som i Boktryckeri-konstens historia utmärka sig genom fester till dess och dess uppfinnares ära. Jag har i det föregående antydt de bemödanden, som af vissa sednare tiders forskare blifvit gjorda for att frånkänua Guten-beug hedern af Konstens första uppfinning. Ibland dem hafva Holländska lärda och sed-nast Meerman och Koning i synnerhet varit verksamma för sin landsman, den ofvannämda Harlemska borgaren Lorenz Janszoon Coster, i anledning deraf, att en Donat skall 1423 hafva blifvit hos honom tryckt, förmodligen på det sätt som brukades af den tidens så kallade

mA

Helgontryckare, medelst i trä-taflor inskurna sidor, Ehuru uppfinningen af rörliga bokstäfver_, liuf-vudsaken i denna tvist, allmänt tillerkännes Gute\beug, har dock nyssnämda omständighet föranledt de anspråk, som man sökt göra gällande för Coster. National-fåfangan blandar sig ofta i dylika strider, och då hon förer forskarens fackla, bör man ej finna underligt, om historiens äfven giltigaste skäl skulle förbises. Huru många Grekiska städer tvistade ej om äran att haf-va varit Homers födelse-ort? Emellertid gafs i Harlem, hvars förnämsta torg redan länge burit Costers Bildstod, den 10, 11 och 12 Juli 1823 en fest till minne af Boktryckeri-konstens upptäckt, utmärkt af en prakt, hvarpå man förut >ej haft exempel, och de förnämsta Holländska städer följde Harlems efterdöme.

Redan längre tid fbrut, eller 1804, hade invånarne i Maynz varit betänkte på uppresandet af en minnesvård åt deras, såsom segrare i denna strid af det öfriga Europa allmänt erkände store medborgare, Gutbkberg. Franska Prefekten Jean-bon S:t André, i förening med Didot i Paris och Göschen i Leipzig, åtogo sig att insamla de frivilliga bidrag, som för detta ändamål kunde lemnas och h varom en kungörelse infördes i tidningarne. Men de strax derpå inträffande ochsedermera efter korta mellanstånd förnyade krigs-oroligheterna i Tyskland hindrade utförandet, och allt hvad som gjordes var, att ett anslag, som Franska Prefekten utverkade till försköning af staden Maynz, hufvudsakligen användes på anläggandet af en för det blifvande monumentet värdig plats, som fick namn af Guteixbergs-Torget. Enskilta bemödanden att föreviga Gu-tesbergs minne uteblefvo likväl icke, och tillfällen dertill saknades så mycket mindre som staden ännu ägde i behåll trenne hus, vid hvilka traditionen fästat detta minne: det, hvari han uppfostrats och hvaraf han tagit sitt namn (Hof zum Gutenberg), det, hvarefter hans förfäder kallat sig (Hop zum Gensfleisch) , och det, hvari han tillika med Fust och Schöffer haft sitt första Boktryckeri, I dessa hus, som naturligtvis under tidernas lopp blif vit mycket förändrade, insattes 1824 och 1825 Marmortaflor med passande inskrifter, och i det förstnämda, som ägaren inrättat till ett slags Athenceum och gjort till ett af de skönaste i staden, uppställdes 1827 en staty af Gutenberg, huggen i sandsten af den berömde Bildhuggaren Jos, Scholi, och försedd med den gamla latinska inskrift, som sedan 1507 befunnits på en sten i muren af detta hus. 1832 upptogs åter den äldre planen attgenom ett offentligt monument hedra Guten-bergs minne; en ny kommitté bildades för delta ändamål, som icke allenast utfärdade en uppmaning till kulturens vänner inom alla länder att dertill lemna bidrag, men äfventill alla konstnärer att inkomma till kommittén med förslag och modeller till det ifrågavarande monumentet. Bidragen voro väl icke beräknade att betäcka kostnaden; men blefvo dock, när man undantager Konungens af Frankrike och några Tyska Furstars, föga betydliga, hvartill väl i synnerhet den omständighet verkade, att kommittén ville förlägga Boktryckeri-konstens Jubelfest till 1836, som icke fann bifall hos Tysklands Boktryckare, Litteratörer och Bokhandlare, hvilka redan förenat sig om att 1840 fira densamma. Kostnaderna måste således hufvud-sakligen bestridas af staden Maynz; de voro ansenliga, ehuru den store Danske Bildhuggaren Tiiorwaldsen, till hvilken man vändt sig i af-seende på det artistiska, erbjudit sig att kostnadsfritt lemna modellen till monumentet. Det blef, af flera mellankomna hinder, icke färdigt förrän 1837, då det, under stora högtidligheter, som varade i trenne dagar och under ett ofantligt tillopp af

åskådare från när och fjer-ran, d. 14 Augusti aftäcktes. Det utgöres af Gu-,QAC

V

y

tenbergs staty i brons på en piedestal af rödaktig ^ marmor, så hög, att det hela derigenom får en höjd af 12 alnar. Gutenbbrg föreställes i medeltids drägt, stående med några af sina rörliga typer i den högra handen och i den ven-stra en bok, hvilande mot bröstet och öfra armen, som man kan se på den af Hrr Norstedt utgifna, med vackra så kallade Fantasi-infattnin-gar försedda Planche. I förgyllda brons-bok-stäfver finnas på piedestalen anbragta följande latinska inskrifter, författade af Prof. Carl Ot-fried Müller i Göttingen, nemligen å framsidan:

JOANNEM GENSFLEISCH DE GUTENBERG PATRICIUM MOGUNTINUM ¿ERE PER TOTAM EUROPAM COLLATO POSUERUNT CIVES MDCCCXXXVI1 64).

och på frånsidan:

ARTEM QU.® GRAECOS LATUIT LATUITQUE LATINOS

GERMANI SOLERS EXCUDIT INGENIUM:

NUNC QUICQUID VETERES SAPIUNT SAPIUNTQUE RE-

CENTES

NON SIBI SED POPULIS OMNIBUS ID SAPIUNT 65).

På piedestalens andra båda sidor finnas 2:ne basreliefer af brons, gjutna, likasom sjelfva statyn, af Crozatier i Paris. Den ena föreställer Gutenberg vid sitt arbetsbord, visande några af de rörliga bokstäfver han uppfunnit åt en person, som, med högra armen hvilande på enträtafla, hvari en sida af Donat är inskuren, lutar sig öfver detta bord för att betrakta uppfinningen; den andra föreställer Gutenberg bredvid den af honom uppfunna tryckpressen (vid hvilken en arbetare är sysselsatt), läsande ett nyss tagit afdrag.

Den utmärkte fullkomnaren af Gutenbergs konst Peter Schöffer saknade icke heller en för-tjent minnesvård. Hans fäderne-ort, den lilla staden Gernsheim i Storhertigdömet Hessen-Darm-stadt, följde det efterdöme, som Maynz gifvit, och uppreste åt Schöffer, år 1836, en staty, 10 fot hög, huggen ur ett enda sandstensblock af den ofvannämde Bildhuggaren Scholl, föreställande Schöffer, med gjutformar för bokstäfver i ven-stra handen, och årtalet 1450 i den högra, samt på piedestalen försedd med en passande inskrift.

Så har efterverlden täflat att hedra de män, som uppfunnit eller fullkomnat den oskattbara konst, som menniskoslägtet i främsta rummet har att tacka för sin närvarande upplysning. Icke blott minnesvårdar, men minnesfester, sekel efter sekel, så länge denna uppfinning skattas, ständigt återkommande, hafva åt dem egnats; — och då efterverlden så rikt gäldar samtidens skuld, huru skulle icke hvarje stor förtjenst kunnatrösta sig öfyer siil samtids likgiltighet eller oförrätter?

Vårt fädernesland, så känsligt för all storhet i tanke och handling, har icke heller velat uteblifva med sin gärd till dessa minnesfesten En värdigare har det ej kunnat gifva till den första, än vår första Bibelupplaga, som trycktes 1540 och som bär på titelbladet årtalet 1541, — en gärd, som förtjenar att här antecknas, äfven om den icke varit ämnad att utgöra ett blad i den krans, som den första Lutherska Bibel tryckaren Lufft och hans Wittenbergska medbrö-der samma år ägnade åt Gutenbergs minne, — hvilket dock af flera skäl bör förmodas. — 1640 utmärktes icke af något, som erinrade om vår hågkomst af årets betydelse i detta hänseende, hvartill väl också de fortfarande krigsoro-ligheterna voro en orsak; men 1740 återkallades den dels af ett tal på Tyska, som den 10 No v. d. å. hölls i härvarande Tyska skolans lokal af dess Conrektor, Joh. Erichson 66), och dels af en, samma år, af Carl Lengren utgifven Berättelse på rim om Boktryckeri-konstens begynnelse och fortgång 67).

Vi hafva äfven, vid det tillfälle, som innevarande år erbjuder att deltaga i den stora minnesfest, som våra Tyska medbröder alltifråndess början förberedt och som för oss är icke mindre dyrbar än för dem och hvarje folk, som gör anspråk på upplysning, icke heller velat vara tysta åskådare af denna fest. Åtminstone var det Boktryckeri-

Societetens härvarande ledamöters afsigt att iira den på ett sätt, som vanligen icke fordrar långa förberedelser, och som öfverensstämde så väl med deras, under en riksdag mer än vanligt trägna göromål, som med deras inskränktare tillgångar — nemligen en festlig måltid, — då Boktryckeri-Konstförvandterna härstädes beredde Societeten den tillfredsställelsen att derjemte kunna, genom en handling af välgörenhet, utmärka sitt deltagande för festens föremål. Genom en skrifvelse af den 8 sistl. April tillkännagåfvo de nemligen, att de, i anledning af Boktryckeri-konstens instundande 4:de Jubelfest gjort ett sammanskott af 666 R:dr 32 sk. B:ko, till understöd för behöfvande och orkeslösa äldre kamrater, som de utföste sig att genom bestämda afgifter än vidare öka; och Boktryck'ri-Societetens härvarande ledamöter besvarade denna, för Konstförvandtskapet så hedrande handling med förbindelsen att å sin sida, med en summa af 1333 R:dr 16 sk. B:co, bidraga till samma välgörande anstalt, den de ansågo sig böra benämna Gutenbergska Stiftelsen till understödbe höfvande och orkeslösa Konstförvandler.

Sådan är den gärd vi hafva att erbjuda åt Gutenbbrgs minnesfest! Hvad som dock åt den ger dess största utmärkelse, är det deltagande H. M. Konungen och H. K. H. Kronprinsen behagat dervid fästa. Uppmärksamme på hvarje drag af upphöjdare tänkesätt,. som yttrar sig inom Svenska folket, hafva de, vid underrättelsen om Boktryckeri-Konstiorvandtemas och Bok-tryckeri-Societetens ofvannämda beslut, tillåtit mig för Eder, M. H. tillkännagifva, — H. M. Konungen: att Hans Maj:t med en gåfva af 1000 R:dr B:ko,

— och H. K. H. Kronprinsen: att Han med en gåfva af 500 R:dr B:ko ökar den ifrågavarande fonden for fattiga och orklösa Boktryckeri-Konst-forvandter. H. M. Konungen har tillika, såsom ett bevis af den tillfredsställelse Hans Maj:t erfar öfver de bemödanden, som göras för att äfven inom Boktryckeri-konsten tillägna Fäderneslandet andra länders förbättringar, befallt mig i dag tillkännagifva, att Hans Maj:t till Riddare af Dess Wasa-Orden utnämt Boktryckaren, Notarien Hr Carl Deléen.

Del har ej alltid varit på Thronens höjder, som vår konst njutit sådana vedermälen af välvilja. Många af oss minnas ännu den tid, dåmotsatta tänkesätt der voro rådande, då blotta farhågan för de missbruk, som af henne kunde göras, väpnade makten emot henne på ett sätt, som ej skulle kunna tros, om det ej vore af offentliga handlingar tillräckligen vitsordadt. Detta har dock icke ensamt varit fallet hos oss, Äf-ven andra länder framvisa samma exempel af fiendtlighet emot henne; och dölja böra vi ej, att hon i alla tider ägt och äfven i vår äger fiender; ty Misolumeniernas sekt utdör icke. Dess vanmakt är dock i vår tid för stor, för att hon af dem skulle hafva något att frukta. Det gif-ves en annan, vida farligare för Boktryckerikonsten , och det är hennes nyssnämda missbruk.

Men hvilket af jordens goda kan ej missbrukas? Och lätt var det att förutse, att de menskliga passionerna, i alla tider sig lika utom i sättet att uttrycka sig, snart skulle bemäktiga sisr det lätta medel att tillfredsställas, som Bok-

o -

tryckeri-konsten erbjöd; att ärelystnaden och maktbegäret skulle begagna den för att nedrycka allt som stod dem i vägen; afunden, för att låta förtjensten umgälla sina framgångar och sina företräden, egenkärleken för att hämnas sina förödmjukelser, egennyttan för att hämnas sina förnärmade fördelar, eller för att bereda sig sådana genom att smickra alla låga passioner.Stora hafva de varit dessa missbruk, äfven på den tid då Boktryckeri-konstens bruk var det ädlaste, det vigtigaste; det var då icke blott Pa-pisterna, som uppreste sig emot henne genom att tillstyrka Monarkerna att utrota henne der hon fanns införd®8); Luther sjelf, han, som vi hört kalla henne Guds största gåfva, beklagade sig öf-ver hennes missbruk i sin vanliga kraftfulla stil 69). Redan 1530, således icke fulla 100 år efter hennes uppfinning, infördes genom 52 artikeln i Bi-afskedet till! Augsburgska Riksdagsbeslutet en af de Protestantiska Ständerna sjelfva samtyckt rättighet för alla Furstar i Tyskland att ställa henne under Censur och med stränghet förfara emot dem, som öfversågo med hennes missbruk — och långt förut var, i andra länder, samma anstalt vidtagen70). 100 år sednare hördes Protestantiska Lärda sjelfva yttra: än, att kyrkan genom henne blott uppfyllts med strid och förvirring, än att sådana gudlösheter och förrycktheter genom henne framkallats, att hon stiftade mera ondt än godt 71); och, hvad skall man säga, Mine Herrar, då, i en långt sednare tid, sjelfva vårt yrkes stolthet och ära, Boktryckaren och Statsmannen Benjamin Franklin, den Amerikanska frihetens grundläg-

gare, icke ansåg Boktryckeri-konstens fullkomliga frihet kunna äga rum utan i förening med fordnatiders näfrätt72)? ”Gif mig en fri press”, sade en annan, icke mindre utmärkt Statsman”, och jag skall störta h vilken regering som helst”. Beklaga måste man de missbruk, som kunnat föranleda sådana åsigter hos sådana män. Men skulle man icke kunna göra något mera och något bättre, än beklaga dem, — bemöda sig att förekomma dem? Det är icke de, som gripas af lagens arm, som äro de största, de vådligaste; det är ofltast de, som undslippa densamma, såsom molnet Jupiter,

— och det är alltså af dem, som Boktryckerikonstens frihet och anseende hufvudsakligen sättas i fara. Det gif vas dock medel emot dem, hvilka män af bildning och kännedom af verld och menniskor alltid kunna använda för detta ändamål, — som det är deras pligt att använda, då de utöfva ett yrke, vida mera maktpåliggande för Stat och Medborgare än hvarje annat, för hvars utöfning Staten fordrar garantier, — ett yrke, vid hvilket de skulle fösta ett ganska oriktigt begrepp, i fall de trodde det befriadt från allt moraliskt ansvar i samma ögonblick, som det är befriadt från det juridiska. Och ett af dessa medel vore: att tro Sanning och Rättvisa om en egen inneboende kraft, som ej behöfver något understöd af passionernas språk; att tro hofsamhet i framställning icke vara detsammasom svaghet, grofhet detsamma som styrka; det vore: att erinra sig den ur vår natur outplånliga egenkärlekens lika outplånliga egenskap, att, vid alltför våldsamma anfall, allt mera insvepa sig i oförbätterlighetens mantel, men att for de mildare öppna och till och med afkasta den; det vore, att, med eftersinnande häraf, innan man ställer sina omdömen inför allmänhetens domstol, ställa dem inför den rättskänslas, som aldrig slumrar i något menniskobröst och fråga

O ö ö

henne: skulle väl dessa omdömen, i denna drägt, med detta hån i blicken, med detta trotts i anletsdrag och åthäfvor, kunna omedelbart framträda till den de angå? och att derefter fråga sin egen, icke mindre ömtåliga egenkärlek, med hvad undseende den sjelf skulle emottaga sådana? Svaret skulle ej blifva tvifvelaktigt. Om man vidare besinnar, att pressens efterdöme i vissa fall, förr eller sednare, skall blifva i både tal och handling det allmänna lifvets73); att pressens grannlagenhet, en gång åsidosatt, det endast skall blifva (som en af våra stora författare redan för femti år sedan anmärkt) den fysiska styrkan, som framkallar aktning, rättelse, lydnad. Man skall då inse, att det ej ges någon sanning, huru djerf som helst, hvilken icke, då man bemödar sig derom, låter uttrycka sig i ett språk, som ejbringar dens egenkärlek i vapen, mot hvilken det yttras, och att, då ändamålet med allt så-dant måste vara att åstadkomma rättelse och förbättring, detta säkrast vinnes genom förbätt-rarens egen humanitet. Om denna ej fins hos honom, så lemnar ett sådant förhållande ett vapen mera emot den Konst, hvars föremål det likväl är att framkalla den; och man vore då berättigad att tro den tid, som saknat denna konst, men derföre icke saknat denna kulturens skönaste gåfva, för bättre lottad än vår. Men en sådan tro bör ej, får ej vinna insteg ibland oss. I besittning af alla kulturens fördelar, böra vi med lugn underkasta oss dess olägenheter, tillfredsställda att de förra vida öfver-stiga de sednare, och påminnande oss Bibelns ord: der mycken vishet är, der är ock mycken grämelse”, der mycken upplysning är, der finnes ock mycket att beklaga, mycket att önska annorlunda. Det mål vi en gång lemnat är numera långt bakom oss, och kan ej hinnas genom något återgående. Det är kulturen, som skall föra oss dit tillbaka. Den omväg, hon med oss tager, är lång och besvärlig; men det beror af oss sjelfva att, hvar för sig, förkorta den, och derigenom äfven att förkorta den för henne. Må vi, under det vi, utan fruktan, an-förtro oss åt hennes ledning, under det vi nitiskt och välvilligt arbeta på våra medmenni-skors förädling, ej underlåta att arbeta på vår egen! Det skall då, förr än vi tro, närma sig våra blickar, det sköna mål Försynen for oss bestämt och glädjen i himlen varda stor öfver den bättre mensklighet, som bebor jorden, och hvars framkallande det är Boktryckeri-konstens höga kall alt befrämja.Noter.

*) Niebuhr, Reisen, 1 Th. s. 98.

2) Plautus, Culin. A. II. Sc. 6; Apulejus, 1, 6.

3) PlauL in Rud. A. II. Sc. 5 och i Poenul. A. IV, Sc. 2.

4) Man har i Herculanum funnit stycken af sådant Bröd, äfvensom invitationskort, tryckta med lösa bokstäfver.

5) Nouveau Traité de Diplomatie * T. IV, p. 45.

6) Quinctil. Instit. Orator. Cap. 1.

7) Cicero de Natura Deorum, Lib. II, Cap. 37. Orden äro dessa:

Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formas literarum vel aureae , vel qualeslibet ali-quo conjiciantur , posse ex his in terram excussis Annales Enniij ut deinceps legi possint, ejfici.

*) Ihre, Ulphilas illustratus, Stockh. 1752, i Företalet.

®) Breitkopf, über die Erfindung d. Buchdruckerkunst, Leipz. 1779, 4:o s. 22.

I0) Breitkopf, anf. st. sid. 32.

n) Ett af dessa träsnitt, med årtalet 1423 och föreställande den helige Christophorus, upptäcktes 1769 i Klostret Buxheim vid Nürnberg, fastklistradt på permen af ett manuscript, af år 1407. Det fins i Lord Spencers bibliothek. Tvenne Trätaflor, innehållande sidor af en Donat, inköpte på Hert. De la Valliéres bokauktion (katalogen af 1783, N:o 2179), förvaras på Kongl. bibliotheket i Paris.

12) Breitkopf, s. 25.

13) Bredow9 Läsebok i allmänna historien, 3:dje Delen, sid. 827. Man är dock icke allmänt ense om Gutenbergs födelse-år. Se Fischers BeschreibungTypogr. Seltenheiten nebst Bey trägen zur Erfindungsgeschichte d. Buchdruckerkunst, Mainz 1800. l:ste Lief. s. 34, 35. I Urkunder från denna tid kallas han Henne Gänsfleisch.

14) Fischer j anf. St. sid. 35.

15) SchoepJlirij Vindicice Typographicce j Argen1.1750, bland Bilagorna. Fischer, L. c. p. 36, o. f.

16) Denisj Einleitung zur Büclierkunde.

17) I Chronicon Windsemenses. 6, heter det: Pre-tillin laborum nianuum suarum de singularium scripturis septimanatim exactum in bur sam com-munem reponentes, och sid. 158: Prior de Win-desem dedit eis bonum Missale, quod postmodum pro 20 antiquis scudatis vendiderunt. S. 409: Fratribus suis pro pretio scribere concessit. Huru mycket en Bibel på denna tid kostade, ser man af sid. 126, der det heter: Totum Corpus Biblia* in tribus Foluminibus optime conscriptuni centum corona-rum in valore. Breitkopfanf. St. s. 27, tillägger i anledning häraf: ”Man hat nicht zu vermu-J*then, dass die Mönche eine Erfindung begiinsti-JJgen sollten j die einem d. vornehmsten Zweigen "ihres gewinstbringenden Handels ab schneiden sollte”, När William Caxton 1471 införde Boktryckerikonsten i England, satte vissa städers Magistrater sig deremot, i synnerhet Norwichs x der Invånarne förenade sig om en petition emot införandet i deras stad af en så onyttig och farlig uppfinning. (Huru Jjskrifvarne i Frankrike förföljde de första Boktryckarne, se längre fram, Noten N:o 43).

,8) Dictionnaire des Gens du monde T. III, p. 120.

19) Fischer * L. c. sid. 38. Den äldsta tryckta Skrift med angifvit årtal, är en i Jesuiter-Bibliotheket i Augsburg, 1806 upptäckt Kalender för år 1455,kallad "Ein Manung der Cristenheit Widder die Durken fur das Jahr 1455”, hvars tryckningsår måste vara 1454, och som förvaras på Kongl. Bibliotheket i München. (Se Bernhart, Meine Ansicht v. d. Geschichtej d. Entstehung , Ausbildung u» Verbreitung d. Buchdruckerkunst, München 1807, 8:o.) Men, äfven om den skulle vara tryckt 1455, är den dock 2:ne år äldre, än den man dittills ansett för den äldsta tryckta skrift med utsatt årtal, nemligen Psaltaren af hvaraf

endast 8 exemplar nu äro kända. Den innehåller 175 blad in folio och är tryckt på pergament med stora och rediga stilar samt iorsedd med choral-noter och några korta kol lek ter och böner. Det bästa och fullständigaste exemplaret förvaras på Kejserliga bibliotheket i Wien och har tillhört Konung Matthias Corvinus i Ungern. Ett annat, men hvari flera blad dock saknas, fins på Kongl. bibliotheket i Paris, inköpt i sednare tider for 12,000 francs (ungef. 6000 R:dr). De öfriga finnas på bibliotheket i Dresden, Darmstadt m. fl. och 3:ne i England. I

slutet af densamma beskrifves tryckningssättet sålunda: Ab inventione artißciosa imprimendi. ac characterisandi absque ulla calami eoLaratione sic effigiatus per Johannem Fus t Ci-vem Moguntinum et Petrum Schoeffer de Gernsheim (A. D.) MCCCCLVI1.

20) Meer man Des Origines typographiques > sid. 25; Fischerj anf. st. sid. 37. fVolf Monum. Typogr. Vol. 1, s. 469 o. f., der den yngre Fusts märkvärdiga berättelse härom finnes. Bokstäfver af trä från denna tid förvaras ännu på flera gamla boktryckerier i Tyskland.

21) Meerman j 1. c. sid. 28.

22) Fischer, 1. c. sid. 38. — Meerman> sid. 28.

23) Fischer 1. c.a4) Köhler, Ehrenrettung Johan Gutenbergs, p. 28. — Bernhart Ansicht v. d. Geschichte Entstehung j Ausbildung und Verbreitung der Buchdrucker kunst. München 1807, 8:0, sid. 6.

as) Fischer, 1. c. 3:te Lief. s. 16—18. Denna anteckning finnes i det på papper tryckta exemplaret, som nyssnämde bibliothek förvarar och förekommer på sista bladet i hvarje af dess båda band med någon obetydlig förändring. Så heter det på sista bladet i den första: ”Et sie est finis prime partis biblie Scr. Veteris testamenti illuminata seu rubricata et ligata p.r henricum Albehalias Cre-mer Anno Dmi M°CCCCLVI festo Bartholomei Apli — Deo Gratias AllelujaAndra Bandet innehåller samma anteckning, med årtalet helt och hållet utskrifvit och en dags sednare datum: ”Iste liber illuminatus ligatus Z completus est P henricum Cremer Vicarium ecclesie collegate Sancti Stephani moguntini sub anno D.-ni millesimo qua-dringentesimo quinquagesimo sexto festo Assumptio-nis gloriose vir ginis Marie. Deo Gracias Alleluja) Fischerj Typogr. Seltenh: 3:te Lief. p. 19, 20.

a6) Om denna upplaga, som består af 645 blad och hvaraf man känner 7 Ex. på pergament, af hvilka, utom på bibliothekerna i Rom, Wien, Berlin, Braunschweig, Dresden och Leipzig, 1 Ex. förvaras på Kongl. bibliotheket i Paris jemte det of-vannämda på papper, skulle hafva utkommit 1450, som några forskare, såsom Clement ^ Meyerlin och sednast Bernhart, 1. c. förmena, så hade ju Guten berg icke samma år behöft upptaga ett lån för dess fullbordande? Redan denna omständighet synes således bevisa, att den icke kan hafva utkommit 1450. De, som påstå detta, äfvensom de, hvilka anse den ofvannämda 36-radiga Bibeln, som är tryckt med större Missal-Bokståfver än denförra, på 870 folioblad och hvaraf endast 4 fullständiga. Exemplar finnas (nemligen 2:ne i Paris, 1 å Kejserliga Hof-bibliotheket i Wien, och 1 i Wolfenbuttel) stödja sig förnämligast på ett yttrande af TJlric Zell i dess Chronick der Stadt Cöllnj tryckt 1499, der det heter om året 1450: ”Det var ett gyllene år: då begynte man atttryc-”ka, och den första Dok man tryckte var Bibeln ,#på Latin, och den trycktes med en så grof skrift^ ”som den, hvarmed man nu trycker Messeböcker ”(Missaler)”. Detta yttrande innehåller likväl icke mera, än att man dä begynte trycka (större verk neml.); och tryckte man då Bibeln, så följer deraf blott, att man började att trycka den, ingalunda att man fullbordat dess tryckning; ty då hade man måst begynna att trycka långt före 1450, emedan ingen af dessa bibel-upplagor, hvarken den af 323 ark (den 42-radiga) eller den af 435 ark (den 36-radiga) knappt i vår tid, ännu mindre i tiden af konstens första barndom, kunnat börjas och fullbordas på ett år. (I en nyligen, i anledning af boktryckeri-konstens Jubelfest utkommen skrift af H, J. Jack, K. Bayersk Bibliothekarie, kallad Denkschrift fur das Jubeljest der Buch-druckerkunst zu Bamberg am 24 Juni 1840, sid. 20, påstås Gutenberg hafva i 20 år, eller ifrån 1436—1455 arbetat på sin bibelupplaga, hvaremot Pfister fullbordat sin på 5 år, eller ifrån 1454—1459: Ett vigtigare skäl för denna upplagas högre ålder (än 1455 års) synes kunna hemtas från uppgiften om den grofva Missal-stil j hvarmed den är tryckt och från den omständigheten, att så ytterst få kompletta Exemplar af densamma, i jemförelse med den ^2.radiga > nu ar o Öfriga. Det kan visserligen vara möjligt, att GutenberGj strax efter sin återkomst till Maynz 1444—1445, börjat denna upplaga, som sålledeskunnat vara fardig och utgången innan han företog den, livartill han 1450 behöfde Fusts understöd; men hvad vittsord förtjenar då Zells uppgift, att man först 1450 begynte trycka ? Andra forskare i boktryckeri-konstens historia, och onekligen de flesta, — anse denna bibel-upplaga tillhöra en sednare tid, neml. 1459, 1460, 1461 — till och med 1462, och tro den hafva utkommit från det tryckeri, som nästan samtidigt med det Guten-berg-Fustiska i Maynz blifvit inrättadt i Bam-berg af den ofvannämde Albrecht Pfister, en på sin tid utmärkt formskärare, som troligen hos GuTENBERG varit i lära och erhållit kunskap om hans bibel-spekulation. (Jemför

härom Fischer, Typogr. Seltenh. 3:te Lief. sid. 7 o. f. Bernhart j 1. c. sid. 5 o. f. 21 o. f. samt nedanstående.

27) Fischer j l:ste Lief, s. 38.

28) Bernhartj l. c., p. 11. Fischer, 1. c. l:ste Lief. sid. 43.

29) Fischer j 1. c. sid. 46, 59. Denna underrättelse lyder nemligen sålunda: Nort calarni stili aut pennce suffragio sed niira patronarum forma-rumcjue concordia proporcione et modulo impres-sus atque confectus est.

30) Den vid slutet af denna upplaga af Cicero de Officiisbifogade anteckningen lyder som följer: Presens hoc Marci Tullii Clarissimum opus ego Johannes Fust Moguntinus civis non atramento plumali canna neque cerea sed arte quadam per-pulchra manu Petri de Gernsheim pueri mei feli-citer effeci finitum quarta die Mensis Februarii MCCCCLXVL

31) Fischer ^ anf. st. sid. 39. Se Not. N:o 26 här ofvan.

32) Fischer j anf. st. sid. 46.33) Fischcr j sid. 61.

34) Fischer, anf. st. 3:te Lief. sid. 92.

35) (Sid. a3 notens nummer efter den nnf. versen uteglömdt).

Leopold, Skaldestycket FÖrtjensten.

36) Holländska Lärda göra härifrån ett undantag. Se längre fram.

37) Photii BiftXio&rjXi]. Ed. Hoeschelii, Aug. Vindelic. 1601 p. 110.

38) År 1837. Se underrättelserna härom längre fram, sid 67.

39) Den ofvan anförda anteckningen i Catholicon slutar med följande ord:---confectus est alma in

Urbe Moguntina nacionis inclita germanice quam dei c lemen t ia tam alto ingenii lumine donoque gratuito ceteris terrarum nacionibus preferre illu-strareque dignata est. Fischer, 1. c. 1 Lief. p. 59.

40) Bernhart * anf. st. Fischer, m. fl.

41) Fischer, 3:te lief. s. 55.

4a) Gutbnberg u. Franrlin, eine Festgabe zum vier-ten Jubiläum der Buchdruckerkunst, v. Preusker, Leipzig 1840, s. 8.

43) Så berättas händelsen af Lacroix i dess Soirées de ~ TValt er Scott par le Bibliophile Jacob, förmodligen med flera diktade tillägg. I en annan afhand-ling härom berättas, att han blifvit verkligen arresterad som trollkarl och att de med rödt bläck ritade initialbokstäfverne af hans anklagare förklarats ritade med hans blod, o. s. v., men att Ludvig XI skall ha skänkt honom friheten, med villkor att han yppade sin hemlighet. Förföljelserna emot de trenne Tyskarne Gering, Crantz och Freyburger j som 1469 kallades till Paris, att inrätta boktryckeri, ansagos också af Folket för trollkarlar och Afskrifvarne uppbjödo all sin förmåga för att ruinera dem. De bragte sjelfva Parlamentet (Hof-Rätten) på sin sida, som,i anledning af deras klagomål, lät seqvestrera och konfiskera deras upplagor. Men Konung Ludvig XI upphäfde domen och befallte, att man skulle betala Tyskarne de konfiskerade exemplaren.

44) Fischer^ 3:te Lief. s. 56. Denne var Stämpel-skäraren Nicolaus Jenson. Han återvände dock icke till Paris, men begaf sig till Venedig, der han nedsatte sig som Boktryckare och gjorde sig förtjent om sitt yrke genom förbättring af den så kallade Antiqua-stilen. Det var först 1470, som Boktryckeri-konsten infördes i Paris af de ofvan-nämde Tyskarne Gering, Crantz och Fr ey bur ger hvilka ditkallades af 2:ne Theologie Doctorer och Medlemmar af La Sorbonne, W. Fichet och De la Pierre.

45) Till Bok tryckeri-kon stens historia på denna tid hörer ock, att Kejsar Fredrik III, hvars val till Tysk Kejsare inträffade samtidigt med dess uppfinning, förlänade dess idkare adliga privilegier, såsom att bara svard och att i sina sigiller nyttja ett vapen föreställande en örn med utbredda vingar, hållande i klorna sättarredskap och till

hjelmprydnad en grip med 2:ne tryckarbollar. Genom detta nådebevis ansåg han sig hafva upphöjt detta yrke till rangen af Fri Konst.

(Sid. 3x vid Petit Radel, Notens Nummer uteglömd). Recherches sur les Bibliothéques anciennes et mödernes j Paris 1819.

46) Tyskland räknade då öfver 200, Venedig ensamt lika många (hela Italien omkring 600); Frankrike hade 147, Nederländerna omkring 50 och Spanien ungefär lika många (se Petit Radel 1. c.).

47) Tischreden, äldsta upplagan, 1 s. 480. Ungefar detsamma yttrade Ludvig XII i Frankrike i ett Edict af d. 9 April 1513, hvari han talar ”du ”grand bien qui estadvenu en nostre royaume au”moyen de Tart et Science d’impression, Cinven-”tion de la quelle semble estre plus divine que ”humaine/ la quelle, grace a Dieu , a esii inuentee ”et trouvée de nostre temps; par la quelle nostre ”saincte foi catholique a esté grandement augmentee ”et corrobore'e j la justice mieux entendue et ad-”ministrée et le divin service plus honorablement ”et curieusement faict j diet et celébré, &c”

48) Petit Radel, anf. skr.

49) Så skref han, i anledning af ett sådant eftertryck af sin Postilla: ”Ich habe gehoifet, man ”sollte sich hinfort an die H. Schrillt selbst geben ”und meine Bücher fahren lassen, nachdem sie ”nun ausgedienet und die Hertzen in und zu der ”Schrifft gef’ühret haben, welches meine Ursache ”war meine Bücher zu schreiben. Was ists, dass ”man viel Bücher macht und doch ausser dem ”rechten Hauptbuche immer bleibt? Trink doch so ”mehr aus dem Brunnen selbst als aus der Flüss-”lein, die dich zum Brunnen geleitet haben. Se ”Peucer.' M. Lutheri merkwürdige Aussprüche v. ”d. Buchdrucherey u. d. Buchdruckern s. 126.

5Ü) Peucerj anf. st.

51) Bellarminus i Företalet tili 4:de Tomen af hans Controversiarum Sec.

57) Boktryckeri-konsten infördes tidigt i de andra verldsdelarna, och aldraförst i Amerika. Redan 1550 infördes den i Mexiko > och i Lima af Jesuiterna 1586. I det Brittiska Amerika sprid-des den med hastighet. Nio år efter Koloniens grundläggning (1621) infördes den i staden Cambridge, i Massachusetts 1640, i Boston 1676, och 1675 i Philadelphia, der, i senare tider och ända till 1765, den berömde Franklin var Boktryckare. I de FÖrenta Staterna finnas nu, i förhållande till Folkmängden, flera Boktryckerier än i något annatland, och knappt någon stad, huru liten som helst, hvilken ej har ett Boktryckeri att uppvisa. På Jamaika, äfvensom pådeöfriga Brittisk-West-indiska Bisittningarna, saknas ej heller Tryckerier. I Afrika, så väl på dess sydligaste udde (Capstaden) som i dess nordliga del (i Algier, sedan 1832) och Egypten (i Bulak vid Cairo) finnas nu Tryckerier. Colonien Liberia och Ön Madagascar , äro äfven försedda dermed — I Asien och i synnerhet China, der man redan 1000 år före Christi födelse tryckt Böcker medelst i trätaflor inskurna Bokstäfver; — i Calcutta (sedan 1778), äfvensom i flera andra städer i det Brittiska Indien, äro Boktryckerier nu anlagda., äfven i Batavia (1703), på Ceylon, och de Vestliga öarna ända till Sidney (1795), i Bir-maniska Riket, på halfon Malacka, på Sundiska Öarna, på Moluckerna och i Australien, på Sandwichs* och Societet s-öar ne , och på Einteo (1819), öfverallt genom missionärernas föranstaltande. I Syrien, på Berget Libanon, infördes denna konst af en Maroniter-Munk, som i Rom lärt yrket. I Aleppo utkommo från 1730—1737 Böcker på Arabiska språket. Redan 1528 hade den sista Ka-tholska Biskopen på Island, Jon Amason genom en Svensk, Jon Mathiasson, der låtit inrätta ett Tryckeri. (Att ett sådant på 1730-talet inrättades i Constantinopel är bekant, likasom nu för tiden ett sådant der är i full verksamhet).

53) Alnander Historiola Artis Typographicce in Svecia, Upsala 1722, 8:o; jemför C. Lengren Berättelse om Boktryckeriets begynnelse och fortgång, m. m., Stockholm 1740, 4:o.

54) C. Lengren, anf. ställe.

55) Boktryckerier i Stockholm :

Kongl. Boktryckeriet (Herrar P. A. Norstedt & Söner).Stats-Tidningens Boktryckeri (Disponent, Stats-

Tidningens TJtgifvare).

Kongl. Ordens-Bok tryckeriet, (äges af Hr Fahlman)• Kongl. Bibel-Sällskapets, (Hr Direct. S. Rumstedt). Herr Not. och Ridd. af K. Wasa-Orden, C. Deleens. Ecksteinska (förenadt med f. d. Kongl Fält-Boktryckeriet och det Sohmiska) äges af Talets Författare).

Hr L. J. Hjertas, (f. d. Gadelii & Carlbohmska). Elméns & Granbergs (äges af Herr £. Öberg). Herr Z. Hceggströms.

Herr Audi tören G• Scheutz's.

Hr Magister Bredbergs, (f. d. Grahnska eller -4.

Nordström d. ä,).

Herr J. A. Waldcns (Stockholms Dagblad).

Herr C. F. Björklunds (f. d. Hörbergska).

Herr A. G. Hellsténs.

Herr //. G. Nordströms.

Herr /. N. Thomsons.

Herr Kongl. Sekret. W. Fm Dalmans (Dagl. Alleh.) Herr J. Rosellis.

Herr ji. Wallins.

Dessutom har Banken ett tryckeri, ehuru endast begagnadt for dess sedeltryckning, och Kongl. Nummer-Lotteriet likaledes ett, for dess enskilta behof, men detta sednare kommer att med Inrättningen upphöra.

Boktryckerier i Landsorterna•

Borås, Fabrikören, C. G. Rydins (sedan Oct. 1838). Calmar, u4. F. Wåhlins•

„ Aug. Westins (sedan Oct. 1839). Carlscrona, P. G. Flygares Enkas.

„ Georg Améens Sc Comp. (Oct. 1838). Carlshamn, M. Stenbecks.

„ M. Floréns Sc Comp.Carlstad, G. Wallencronas, Major och Ridd.

„ Jacob Lundbergs (Nov. 1836).

„ P. G. Andreas Lidbacts (sedan Dec. 1839). Christianstad, 6. W. Norrmans (sedan 1810, förut Cedergrens),

„ Schmidts & Comp.

Eskilstuna, P. E. Normans.

Fahlun, P. ji. Huldbergs (sedan Maj 1838).

jj Cm Rosellis.

Gefle, Joh. O. Ltnns.

„ P. Landins (sedan Juni 1838). 'GÖtheborg, Norbergs•

„ /. Wahlströms*

„ itf. Prytzs.

„ CA. Backmans och C, ilf. Ekbohrns (Juni 1838).

C, JFr. Dejrichs (anm. i Juli 1839). Halmstad, /. Söderströms•

Helsingborg, /. Thorells.

„ C. B. Béens (sedan Dec. 1834). Hernösand, /o». Sv c dboms.

Jönköping, /. P. Lundströms, Directeur.

„ iV. £. Lundströms•

Landscrona, JV. P. Österbergs (sedan Jan. 1836). Linköping, Petrés & 5ons.

„ H. B. Palmcers.

Lund, Akademiska Boktryckeriet (äges af Kongl. Räntmästaren Berling).

„ iV. P. Lundbergs•

Malmö, /. Cronqvists (sedan Mars 1834).

„ Berlingska Boktryckeriet.

Mariestad, f. d. Leverentska, äges nu af Enkan Lovisa Brobäck).

Norrköping, CAr# Törnqvists, (f. d. Enkan Raams Tryckeri) sedan Mars 1839. Norrtelje, (äges af Löjtnant Ridderstad).Nyköping, Ka pi ten DesReauxs (sedan Nov, 1836), (f. d. TTinges Boktryckeri),

Skara, P. He den tus s.

Strengnäs, C. E. EkmarcTcs.

Uddevalla, S. V. Bagges, (öfvertog i Mars 1840 Hallgrens Tryckeri).

Upsala, Akademiska Boktryckeriet, innehafves af Hrr Leffler och SebelU „ Sv. Lefflers.

n Låstboms & Wahlströms (sedan Sept. 1839). Wadstena, P. A. Strömbergs (sedan Sept. 1838), Wenersborg, J. Qvists•

Wexiö, Sven Rasks Enkas•

„ J. P. Lönnegrens•

Westerås, J. B. Björkboms.

„ D. Thorsells.

Westervik, C. O. Ekblads•

Wisby, Cedergrens.

Ystad, J. O, Österbergs•

Örebro, P# itf. Lindhs.

Tillkomna efter Juli månad, under loppet af 1840. Sundsvall, P. Landins•

Umeå, P. Lundbergs.

Wenersborg, Lundblads•

56) Om Geifo uppfinning, se: Biographical Memoirs of William Gedj London 1781, 8:o. Om Stereotypiens framsteg i Frankrike intill 1802, äfvensom om de âldi'e försöken i samma väg i England och Holland, i sistnämde land, af vä/i i/er .Æ/ey och & & 7*. Luchtmans, finnas fullständiga upplysningar i Histoire et Procédés du Polytypage et du Stéréotypage, par A. G. Camus, Paris 1802 , 8:o.

57) Dessa underrättelser hafva till en del blifvit hem-tade ur en i Leipzig i början af d. å. utkommen Skrift, kallad Gutenberg oder Geschichte d. Buch-druckerkunst v. ihrem Ursprunge bis zur Gegenwart,bearbeitet v. C. Schulz. Eine Festgabe fur jeden Gebildeten zur Vier ten Sekular-feyer des Typen-drucksj 8:0; hvilken under tryckningen af detta Tal kommit Författaren tillhanda.

58) C. Lengren i sin ofvan åberopade Berättelse, sid. 17.

59) Denna tillverkning, som omkring slutet af 1790-talet, särdeles vid Hargs pappersbruk i Upland, började

betydligt förbättras, har under de sistför-flutna 20 åren uppnått en stor fullkomlighet. Ma-schiner för tillverkning af så kalladt oändligt papper hafva vid fyra af våra pappersbruk blifvit införda och aldraförst af Brukspatronen och Riddaren af Sunnerdahl vid pappersbruket Klippani Skåne , sedermera äfvenledes vid Grycksbo nära Fahlun, tillhörigt Bergsrådet o. Riddaren Munktell, vid Lessebo, tillhörigt Bergsrådet Aschan och vid Holmens Bruk i Norrköping, tillhörigt Lagman o. Riddaren Trozelli derstädes, alla fyra redan förut fördelaktigt utmärkta för goda tillverkningar af vanligt papper, samt s. k. /'WiVi-tryckpapper. Från dessa Bruk förses nu icke blott våra egna tryckpressar med det skönaste tryckpapper till billigt pris, raen ut-föres äfven betydliga qvantiteter till Danmark och Tyskland.

60) Sedan detta trycktes, har Författaren erinrat sig, att redan 1814 Nottryck blifvit vid Akademiska Boktryckeriet i Upsala verkstäldt af de då varande ägarne af detta Tryckeri, Hrr Palmblad & Comp. Det så kallade Bunt-trycket, eller tryck med olika färger på ett och samma blad, är också redan här med framgång verkstäldt af Hrr Norstedt och Thomson. Den ofvannämde Congreve har för detta tryck uppfunnit en egen Press, hvadan detsamma också kallas Congreve-tryck. I Tyskland utmärka sig häri & Hänel i Berlin, Naumann, i Frankfurt am Mayn, Hirschfeld och Teubner i Leipzig.61) Hr Auditör G. Scheutz är den förste, som i sed-nare tider hos oss ägnat sig åt förbättringar i denna väg. Den Snäll-press, hvarmed han for längre tid sedan sysselsatte sig, lärer dock icke kunnat då utföras här, i anseende till ännu saknad konstfärdighet hos våra metallarbetare. Den af Herr Götrek 1829 uppfunna och år 1830 pa ten terade handpress är, enligt det af Hrr Norstedt derom lemnade betyg, af den konstruktion, att dubbelt så många aftryck kunna på den göras, som å en vanlig pi'ess på lika tid. En jern-cylinder, beklädd med filt rullar fram och tillbaka öfver formarne, i stället att på de Engelska det är formarne som skjutas under cylindern, som då också sättes i rörelse. Det var 1830—1833, som den begagnades på H:rr Gustaf Hjer tas och Thornsons tryckerier. Hr Götrek har äfven uppfunnit Kaster lämpade efter Svenska Språkets Bokstafs-proportioner, hvarige-nom de oftast förekommande bokstäfverna ligga närmast forhand och mycken tid således vin nes både vid sättning och afläggning.

62) Sanningen fordrar att erkänna, det en annan af Bankens Tjenstemän, Hr Tollin, sysselsatt sig med en uppfinning af samma syfte och for densamma erhållit ett understöd af Hrr Banko-Fullmäktige, men som ännu ej lärer bragts till den fullkomlighet att den kunnat begagnas.

63) I den korta teckning jag i det föregående lemnat af Boktryckeri-konstens framsteg i Fäderneslandet, bör jag här så mycket mera tillägga ännu ett drag, som, utom detta, alla andra blott ofullkomligt skulle svai'a mot Allmänhetens fordringar — nemligen förbättring af Trycksvartan. En allmän klagan öfver dess sämre beskaffenhet hos oss har länge och med skäl yttrats; men då hvarje Boktryckare hittills nödsakats att sjelf tillverka sitt

ybehof deraf och dess egenskap berott af den icke alltid lika noggranna beredningen, som i visst af-seende är ett slags kemisk operation, så har den ej kunnat blifva bättre, och följden varit den, att de Boktryckare, som velat åt sitt tryck gifva en större skönhet, måst från utländska fabriker med stor kostnad införskrifva denna vara. Hr L. J. Hjerta har nyligen genom anläggning af en dylik fabrik beredt sina medbröder i yrket ett länge önskadt tillfälle att for ett jemforelsevis ganska billigt pris förse sig med en farg, jemngod med den utländska. 1 anledning häraf bör jag ej underlåta att nämna, det de af lim och syrup tillverkade valsar, som nu begagnas i stället för de förut brukliga Bollarne, äfven äro en uppfinning af Lord Stanhope,

64) Kan öfversättas sålunda: (Denna bild af) Johan Gutenberg af Gcnsjleisch, Patricier i Maynz, uppreste hans Medborgare, understödde af Bidrag från hela Europa, år 1837.

65) ”Den konst, som hvarken Greker eller Romare "känt, har denna Tyska Mans uppfinningsrika

Stiille framkallat. Hvad forntid vetat och nutid ”vet, det ar nu alla Folks gemensamma kunskap (eller tillhörighet). Se Schulz Gesch. d. Buchdruckerkunst, Anf. St.

66) Det finnes tryckt under följande Titel: Die heilsamen Absichten> welche Gott bey Erfindung und Zeitiger Einführung der Edlen Buchdrucker-Kunst in hiesige Reiche, besonders zu dieser ihrem Besten, gehabt, in einer

kurtzen Redej welche d. 10 Nov. dieser 174° Jahres, als des dritten Jubel-Jahrs dieser herrlichen Kunst, in der deutschen Schule hieselbst öffentlich gehalten worden. Vorgestellet von Joh. Erichson, jetz gedachter Schule Conrec-tor. Stockholm, J. L. Horrn, 4:o, 36 sidd.67) ”Kort Berättelse om Boktryckeriets begynnelse och fortgång i gemen och äfven uti Sverige * då, år efter Christi Börd MDCCXL, dess Tredje Jubilaeum uti Europa firades, framgifven af Carl Lengren. Stockholm, Kongl. Tryckeriet, 1740, 18 sid. 4:o” Med ett kopparstick, föreställande Boktryckerikonsten, nedstigande från Himlen, åtföljd af Mer-curius och Minerva.

68) Vi hafva här ofvan sett huru mycket Boktryckerikonsten i början af dess införande i Frankrike gynnades af Konungarne Ludvig XI och XII. Det dröjde likväl icke länge förr än samma Corps (la Sorbonne), som lemnat de första Boktryckarne plats i sitt hus, i en till Konung Frans I, 1533, ställd skrift förklarade att 99om han ville rädda religionen j så var det oeftergifligen nödigt, att genom ett strängt förbud j för alltid af skaffa Boktryckerierna i Frankrike, — i anledning hvaraf också Konungen d. 13 Jan. 1534 förbjöd Boktryckeri-yrkets utöfning i hela Frankrike. Parlamentet, som förut ifrat för Afskrifvarne, tog nu parti för Boktryckarne och förmådde Konungen att så vida ändra sitt beslut, att han den 22 Febr. s. å. tillät Parlamentet att utse 24 personer "bien quali-fiés et cautionnés”, bland hvilka Konungen skulle välja Tolf, att i Paris trycka Böcker och Skrifter , som voro ”godkända'* och ansågos allmänt be-liÖfliga men alldeles icke några nya (af farhåga för Lutherska reformationen), men i alla andra städer i Frankrike förbjöds att trycka något vid straff att blifva hängd *),• Under Frans II gick de Catholska Prelaternas nit så långt, att de till—

) Napoleon fureskref genom Lagen af deu 5 Februari 1810, att endast ett visst antal Boktryckerier skulle finnas i hvart Departement och att de i Paris befintliga skulle reduceras till 60. Det härdaste af allt var, att de, som bibehöllos, skulle lerana ett skadestånd åt dem, som indrogos.

<9-styrkte Konungen att förbjuda icke blott Tryckerier, men äfven Studier, emedan de blott tjente att predika Luthers förvillelser (Dolelus, Comment. Linguce lat. T. 1, p. 266). Förföljelserna mot pressen började tidigt, och Rom föregick med sitt exempel redan 1501. Frankrike hade 1512 sin första tryckfrihets-process, 1523 infördes censuren derstädes, 1527 förbjöds att trycka någon öfver-sättning af den Heliga Skrift, utan Parlamentets och Theol. Fakultetens bifall. — Censuren utsträcktes sedermera till Medicinska Böcker, Almanackor och s. k. Spådomar (Pronostics)s och för att så mycket lättare kunna hålla hand öfver de sträng-hetsmått, som vidtogos mot Boktryckarne, anvisades dera ett eget qvarter i staden (det hvarest Universitetet var beläget) utom hvilket de ej fingo anlägga tryckerier. Men, äfven före Boktryckerikonstens uppfinning har man exempel derpå, att Skrifter både censurerades och konfiskerades. Redan 1415 dömdes af Parlamentet i Paris en Skrift af Munken Jean Petit att brännas. Likasom ännu våra Disputationer, voro alla handskrifter, som universitetets Bokhandlare ville hålla till salu, underkastade en föregående censur af den Facultet till hvars vetenskap de hörde. Hvad Frans l:s of-vannämda förföljelse mot bokpressen angår, så kan man dock mindre tillskrifva honom den, än de Katholska Prelaterna: Han var, som bekant är, en gynnare af litteraturen och äfven af boktryc-keri-yrket, såsom bevis hvaraf man kan anföra, att han ofta hedrade den ofvannämde Robert Estienne (Stephanus) med sitt besök, och vid ett tillfälle då denne läste ett korrektur, ej tillät honom att afbryta sitt arbete. (Det var denne Stephanus, som brukade att uthänga korrekturark vid ingången till sitt tryckeri och utfaste en belöning för hvart tryckfel, som deri kunde af deförbigående Studenterne upptäckas). — Kongl. Tryc keriet i Paris inrättades af Ludvig XIII. Det är förmodligen det största i hela ver Iden, har stilar för alla kända språk (hvårföre det kunde vid Påf-vens besÖk derstädes 1804 öfverlemna till honom Bönen Fader Vår på 150 språk) sysselsätter från 100 till 120 pressar, hvaribland 3:ne snällpressar, som drifvas med ångkraft), och vid sina särskilta afdelningar, Stilgjuteri, Tryckeri, Bokbinderi, 700 personer, hvaraf ensamt 120 sättare. Ibland de Franska Konungar, som gynnat Boktryckeri-kon-sten och dess idkare intager dock den olycklige Ludvig XVI första rummet. Han lät i sjelfva Louvren inrätta ett Boktryckeri, bekant för flera der tryckta skrifter och ibland andra för en, kallad Maximes tirées de Telemaque, af Konungen sjelf författad, satt och tryckt 1766. Det var förmodligen detta höga efterdöme, som föranlät Konung Adolph Fre-drik att låta på Slottet upphemta ett litet Tryckeri och att sjelf, undervist af Kongl. Boktryckaren Momnia, lägga hand vid sättning och tryckning', hvarifrån han dock snart lärer afstått i anseende dertill, att detta arbete ej fanns särdeles förenligt med de då brukliga långa spetsmanchetterna, som det dessutom förderfvade.

Gustaf III hade också under sitt vistande på Gripsholm öfver Julen 1776 låtit ditföra en stilkast med tillbehör af svärta och bollar och roade sig sjelf att, med biträde af Kgl. Boktryckaren Fougt och andra, uppsätta och trycka Afficherna till de Franska Spektakler som der gåfvos? och hvaraf några {prvaras på Kongl. Bibliotheket liärstädes, försedda med anteckningen ä Gripsholm, de rimprimerie Royale. Tryckningen verkställdes på det sätt att Konungen satte sig på formen. (Se Original-bevis om 2:ne Konungar af Sverige, som sjelf lagt hög hand vid Bok tryckeri-konsten, m. m., af P.(eter) S.(ohm), Stockholm 1816 &c,

926041A69) Cyprian/ Beylagen zur Historie d, Augsburgischen Confession, Gotha 1730, 4:o; upptager i Bilagan N:o 42 foljande artikel:

Von der Druckerey .•

”Und nachdem durch die unordentliche Druc-”kerey bis unher viel Übels entstanden, soll ein je-*’der Churfürst, Fürstund Stand des Reichs, geistl. ”und weltlich mittler Zeit des künfftigen Concilii ”in allen Druckereyen auch bey allen Buchführern ”mit ernstem Fleiss und Vorsehung thun,das hinjüro "nichts neues und sonderlich Schmähschrift, Gemähls ”oder dergleichen weder öffentlich noch heimlich ”gedichtet, gedruckt oder feil gehabt werde, es sey 99dann zuvor durch dieselbe geistlich oder 'weltliche i9Obrigkeit dazu verordnete verständige Personen "besichtigt, des Druckers Namen oder Zunamen auch ”der Stadt, darin solches gedruckt mit nehmlichen ”Worten darinn gesetzt: und so darinn Mangel ”befunden, soll dasselbe zu drucken oder feil zu ”haben nicht zugelassen werden. — Und wo einige ”Obrigkeit, sie wäre wer sie wolle, hierinn lässig ”erfunden würde: alsdann soll und mag der Kay-”serliche Fiscal gegen dieselbe Obrigkeit um die ”Straf procediren und verfahren; welche die Strafe ”das Kayserliche Kammergericht zu setzen Macht ”haben soll”.

70) ”Ich bitte, skref han, abermal die Drucker dass ”sie nicht so zufahren und mit ihrem unzeitigen ”Drücken mir Unlust und den Ändern einen Af-”fenschwanz machen. Ich hätte zwar gerne hie ”stille geschwiegen und lassen gehen was da gehet ”wenn das leidige Scharren, Rühmen, Trotzen und ”Lästern nicht daraus gefolget hätte, das diese ”Sau und Hunde so genau suchen, dass sie auch ”schier anfangen meine Gedancken zu forschen und ”davon zu schreiben.” Peucer, 1. c. s. 123, 124.71) En D. J. Schmidt yttrade i en 1641 i Strassburg tryckt Predikan ”att upptäckten af Boktryckeri-konsten var för Christenheten mera skadlig än nyttig*\ Deri instämde en annan Tysk, vid namn Römeling i en 1710 utgifven skrift, kallad Zerstöh-rung Babels. Men än mera ansedda Tyska lärda, en Peucer och en Camerarius föran lä t os af pressens missbruk på sin tid att fördömma dess bruk. Peucer yttrade, att "die Kirche wäre durch die ”Buchdruckerey nur mit Zankbüchern angefiillet ”und verwirret worden, welcher greulichen Missbrauch derselben die Frommen beweinen müssten. ”(Briefe Melanchtons, l:r Th. Vorrede), och Came-’*rarius:” es geschähe solche gottlose und verkehrte ”Dinge durch die unumschränkte Freyheit alle Bü-”cher heraus zu geben durch die Unsinnige Begierden des liederlichen Ehrgeitzes und der Ruhm-”sucht, dass dadurch mehr Schade in der Fröm-”migkeit geschehen als durch Ausführung guter ”Sachen Vortheil erwachsen”. (Leben Melanchtons 's. 384).

72) Det förhåller sig med grofva personliga anfall i allmänt tryck som med grymma straff i allmänhet. Genom deras tätare förnyande, förlora de icke allenast för de anfallna det varnande, som de kunde hafva, men de förhärda och förgrofva äfven publiken. Till hvad grad detta varit möjligt, derpå lem na pressens orgier under Franska revolutionen de mest talande bevis; ty utan pressens, all rättvisa, all måtta och anständighet åsidosättande anfall, skulle visst icke det for sin urbanitet dittills mest utmärkta folk i Europa hafva nedsjunkit till detta djup af grof råhet i ord och vild grymhet i handlingar, som då gjorde det så rysligt namnkunnigt. Bland ett af de många bevisen för detta påstående, som kunna hem tas ur dess annaler, inskränker jagmig, for korthetens skull, att här anfora följande Bref från Välfards-Utskottet till Ministern Bouchot till svar på hans förfrågan: ”om han, för de hästar Regeringen reqvirerat, äfven skulle lemna sadlar?” Då det ej gerna kan för Svenska öron ordagrant öfversättas, meddelas det här efter Originalet sådant det finnes i den 1806 i Paris utgifmi Skriften Recherches sur la force de VArmée Française, les bases pour la fixer selon les circonstances et les Secrétaires d'état ou Ministres de la Guerre depuis Henri 1F jusqu'en i8o5, sid. 165. Det lyder sålunda:

Les Représentons du Peuple composant le Comité du salut public au Ministre de la Guerre et à ses Adjoints.-

Liberté, Egalité Fraternité.

”Allez vous faire f---re. Que le Diable vous

confonde j s'il vous faut des ordres pour donner des selles quand il vous a été enjoint de fournir des chevaux. Faut-il aussi des ordres pour que Vous donniez des brides?

Signé.* Danton, Robert Lindet, Camion, fils diné.

”Stilen i denna Biljett” tillägger Författaren "är "ett profstycke af den ton af broderlig frihet {ton ”de liberté fraternelle) h varmed största delen af all— "männa ärender på den tiden behandlades”. — Och är det väl möjligt, att en sådan stil kunnat begagnas i offentliga handlingar, i skrifter, utgångna från den högsta myndigheten i Landet, om den icke förut blifvit införd i allmänt tryck, om ej Père Duchesne och konsorter vant allmänheten att dagligen se dylika prof deraf? Det är med hänsyftning på ett sådant förhållande, som Leopold yttrar: "Man vet i sanning ej hvar oblygheten "skulle stanna, om den först bief en grundsats. "Det är ej inom vitterheten, som den, en gång gillad,"sedan skulle inskränka sig. Dess verkningar skola ”snart, utsträcka sig öfver sjelfva samhällslefnaden, ”och det är visserligen om den, som man kan säga "i riktig tillämpning af ett bibliskt talesätt, att "man med ett senapskorn deraf skall slutligen "försatta berg. TJpprepom ej hvad man redan "sagt och skrifvit om smakens verkan på Samhäl-"let och hennes slägtskap med tänkesätten. Men "man begynne att missvårda hennes finare ur-"skillningy hennes ädlare språk, hennes erkända *\fordringar, man tillåte att föraktet derfore ut-"breder sig, — och erfarenheten skall snart visa, "bättre än alla afhandlingar, hvad verlden varit "henne skyldig. — Det är icke blott till prydlig-"heten af en liten vers, till stylen af ett vältalig-”hetsstycke, till valet af ett ord, en fras, ett blom-"ster, som den sanna smaken sträcker sitt skarpa "öga, sin förädlande urskillning: JVej, hon gör mer, "hon går öfver ifrån ord till saker, ifrån skr if-"ter till lefnaden. Verlden har ej seder utan ge-"nom henne. Och den, som en gång begynt att "förakta hennes lagar, skall slutligen, ej finna "annan gräns for sina afvikelser, än samhällets "fysiska styrka". (Leopolds Skrifter, 3:dje Delen, sid. 299 , 300).

) Franklin yttrade sig sålunda i Gazette Federate för den 12 Sept. 1789: — — — "Slutligen tror jag mig hafva hittat på en kontroll, som långt ifrån att minska, fastmer Ökar totalsumman af vår frihet. Den består uti att återställa den frihet, som blifvit folket fråntagen i följd af våra lagar; — jag menar käppens frihet.

"I samhällets barndom, då någon förolämpade sin nästa genom en sårande tillvitelse, så kunde den förolämpade svara honom med ett slag på örat, och, vid förnyad förgripelse, kringprygla honommed käpp, utan att derigenoin bryta mot någon lag. Men nu finnes ej mera denna frihet, och den, som liqviderar med sådant mynt, straffas såsom fredsförs törare under det rättigheten att smäda synes vara bibehållen i sin helhet. Lagarne förmå i detta fall intet; pressens frihet sätter sig öf-ver dem. Min proposition är derföre, att väl lem-na Tryckfriheten orubbad, så att den må kunna utöfvas i hela sin vidd, i hela sin styrka j men att tillika dekretera käppfriheten för att gå i bredd med den förra, pari passu. Då, mina Medborgare, om någon ofor sy nt Publicist anfaller ert goda namn och rykte, hvilket måhända är Eder kärare än lifvet, och om han utsätter sitt namn på smä-deskriften, så kunnen J öppet gå honom på lifvet. Om han döljer sig bakom Boktryckaren, men J ändå kunnen utforska honom, så ägen J likaledes frihet att utlägga nattligt forsåt for honomj anfalla honom på ryggen och kringbasa lionom. Om han hyr er sig en Skr ib 1er j ovettigare än han sjelfj för att beljuga Eder, så hyren J handfasta säck-bärare j som hafva starkare armar, än J sjelfva för att af straff a honom desto kraftigare”.

”Sådant är mitt förslag i hvad det rörer att återgälda enskilta oförrätter ,• men skulle en sådan förbrytelse mot Publiken någonsin äga rum, hvilket väl är tänkbart, såsom en del Publicister nu gå till väga, så yrkar jag icke, att man omedel-barligen skrider till dessa ytterligheter, utan helt skonsamt låter bero vid att doppa förbrytaren i tjära, rulla honom i fjäder och offentligen kläda honom i ett hästtäcke”.

”Emedlertid, om man skulle anse antagandet af min proposition såsom vådlig för allmänna säkerheten , så nödgas jag vördsamt uppmana våra Lagstiftare att taga i öfvervägande dessa begge slagsfrihet, Pressens och Käppensj för att genom lag bestämma deras ömsesidiga utsträckning och benämning så, att, dä den ena Medborgarens person skyddas mot anfall, den andras goda namn och rykte äfven måtte förunnas skydd”.

Detta lätt genomskådliga skämt döljer den djupa sanning? att, utan grannlagenhet hos dem som begagna pressen, utan att de påminna sig budet: ”hvad du ej vill att andra skola göra dig, det gör ock icke du dem”, kommer man slutligen tillbaka till näfrättens, till sjelfhämdens tider, emedan pressens missbruk äro af den natur, att alla andra lagar, än de inre, äro mot dem vanmäktiga.Berättelse om derij af Boktryckeri-Societeten j i anledning af Boktryckeri-Konstens fjerde Jubel-Ar j den 5 Juli 1840 föranstaltade Fest.

Ehuru Hufvudstadens flesta Tidningar redan innehållit utförliga underrättelser om denna fest *), anser man sig likväl böra här meddela en berättelse derom, dels emedan en sådan kan tjena som supplement till hvad redan i det föregående blifvit anfördt, dels eme-den läsaren i en framtid med skäl synes kunna fordra att äga på ett ställe samlad t livad som i detta ämne då tilläfventyrs kan intressera honom att veta.

Sedan Boktryckeri-Societeten beslutat att med ett Tal och en festlig måltid fira den ifrågavarande Seku-lar-fes ten och uppdragit åt Kongl. Boktryckaren C. Norstedt och Societetens Sekreterare, Kongl. Sekreteraren A. L Arwidsson, att vidtaga de för detta ändamål nödiga anstalter, bestämdes den 5:te Juli såsom dag för denna festlighet. Societeten hade väl önskat att dertill kunna utse samma dag, som hennes med-brÖder i Tyskland och grannrikena, nemligen den 24 Juni; men. då hon fann ett Tal böra ingå som en nödvändig beståndsdel i denna fest, och Ordföranden, som hon anmodat om dess författande, ej kunde, upptagen som han var af andra göromål, utföra sitt uppdrag på den korta tid af tre veckor, som han hade att derpå använda, föranläts Societeten att'uppskjuta den tillämnade festligheten till den 5:te Juli.

*) Neml. Ståts-Tidningen och Aftonbladet N:o 153 (for den 6:te Juli); Dagligt Allehanda N:o 154 (för den 7 Juli) och Tidningen Freya, N:o 53 (for den 7 Juli).I anledning af H. K. H. Kronprinsens nådigst yttrade önskan att afhöra Talet, hade Boktryckeri-So-cieteten, genom en särskilt Deputation, hos H. K. H. i underdånighet anhållit att äfven hedras af H. Kongl. Höghets närvaro vid den festliga måltid, som blifvit föranstaltad. Societeten hade äfven till festen särskilt inbjudit H. Ex. Justitie-Stats-Ministern Hr Grefve Possej såsom, till folje af den nya organisationen af Stats-Rådet, Chef for Tryckfrihets-ärenderna, samt de Herrar och Män, hvilka före honom i egenskap af Hof-Kanslerer stått i detta förhållande till boktryckare och författare, nemli-gen Presidenten och Kommendören, m. m. Friherre von Schulzenheim j f. d. Stats-Sekreteraren och Kommendören Herr von HartmansdorffHerr Stats-Rådet m. m. Ihrej äfvensom den förste Sekreteraren vid Hof-Canzlers-Embetet, och Societetens f. d. Ordförande, Herr Biskopen och Ko mm en dören m. m. af Kullberg, Rikets Ständers Justitie-Ombudsman, Hr Hof-Rätts-Rådet, ra. m. Landin samt Hr Förste Expeditions-Sekreteraren TVal-heinij som från Hof-Kanslers-Expeditionen öfvergått såsom Byrå-chef till den under Justitie-Stats-Ministern numera hörande afdelning för tryckfrihets-ärender. Inträdeskort till afhörande af Talet hade äfven blifvit utdelade bland härvarande Medlemmar af samtlige Riks-Stånden, bland Hufvudstadens Honoratiores, Litteratörer, Bokhandlare och Boktryckeri-Konstforvandter.

Sondagen den 5:te kl. 1 f. m. samlades de inbjudne tillika med ett så stort antal freramande åhörare, som utrymmet medgaf, på Frimurare-Ordens Riddarsal, der H. K. H. Kronprinsen, åtföljd af sin vakthafvande Kammarherre, m. m. Grefve A. Gy Iden stolpe och Adjutant,Hofmarskalken, m. m. Friherre J. C. Fleming, äfven täcktes infinna sig, vid trappan ernottagen af Boktryckeri-Societeten. Sedan H. Kongl. Höghet intagit sin plats på Estraden i fonden af salen, der platser för de of-vannämde inbjudne Herrar och Män, äfvensom för Talaren voro utsedde, afsjöngs från läktaren en Chör af Amatörer, anförde af Sångläraren, Revisorn Hr Grönhamn. Derpå upplästes af Boktryckeri -Societetens Ordförande det föreстående Talet, hvarefter sång åter uppfördes och denna del af festen omkring kl. 3 e. m. slutades. Man inträdde nu i den stora receptionssalen, der bord voro dukade för 200 personer. På fönsterpelaren midt emot läktaren var uppsatt ett porträtt af GUTENBERG, om-gifvet af en eklöfskrans, och dekorationen på det förnämsta bordet föreställde ett tempel, i hvilket Gutenberg syntes omgifven af sin uppfinnings förnämsta attributer, — ungefar en afbildning af den Thor-waldsenska Basreliefen på piedestalen af hans Bildstod i Maynz. Sedan H. K. H. Kronprinsen täckts intaga den för H. K. H. utsedda plats, med H. Exc. Hr Grefve Gustaf Löwenhjelm till höger och Societetens. Ordförande till venster om sig, samt de inbjudne Herrar och Män i sin ordning på sidan om dem, började och fortsattes måltiden under Harmoni-musik från läktaren, der Första Gardes Regementets Musik-Corps uppförde stycken ur våra nyaste Operor. Vid

slutet af måltiden uppsteg Societetens Ordförande och föreslog, H. M. Konungens skål, hvarvid han, utom den allmänna anledning dertill, som hvarje Svensk medborgare ägde, och den särskilta, som dagens Nådebevisning erbjöd, äfven nämde den uppmuntran och det understöd H.M. i allmänhet lemnat Boktryckeri-Konstens Idkare, genom de Skrifter, h vilkas tryckning H. M., dels af egna medel bestridt, dels understödt, och hvaraf flera uppräknades. Ett antal Sångare, under Herr Cronhamns anförande, afsjöngo följande af Herr Kongl. Sekreteraren Ingelman författade verser på melodien Bevare Gud vår Kung.

Till BL M. KOV1JIGEI.

Kraften är evigt ung,

Än är för Dig, o Kung!

Spiran ej tung.

Snillets och svärdens son,

Du dig, vid sköldars dån,

Xyfte på Odins thron.

Htll, Skandiens Kung!

Stormig den höjden är:

Endast den starke plär Trygg sitta der.

Vishet blott, mod och sans Binda i evig glans Ärans och minnets krans Åt Nordisk Kung!

Den sol, som tände sig Tidigt, att lysa Dig Mildt på Din stig,

Nedstråle, lika klar,

Skön, som dess middag var,

På Dina sista dar!Fanfarer och lifliga hurrarop åtföljde Skålen. Der-efter föreslog Ordföranden Hennes Maj estât Drottningens Skål9 som likaledes beledsagades af en Sång och Fanfarer. Nu uppsteg H. K. Höghet Kronprinsen och täcktes sjelf föreslå en Skål for G utenbergs minne. Då i det upplästa Talet anförts, att den Heliga Skrift varit den bok, hvars tryckning utgjort första föremålet för Boktryckeri-Konsten, så upptog H. K. H. denna omständighet på ett sätt, som väckte ett allmänt och lifligt bifall, till uttryckande af den Önskan, ”att Boktryckeri-Konstens utöfning, såsom stöd för ljusets och ”den lagliga ordningens sak, alltid måtte framgå i sam-”ma ädla och sköna syftning som den börjat”. Deref-ter afsjöngos några verser ur följande af Herr Sekreteraren Car len författade Sång till G ut enbergs minne;

Till minne af JOHAN GUTENBERG,

YID SEKULAR-FESTEN DEN 5 JULI 1840.

Det mörker var — och öfver vida verlden Förtrycket stolt och purpurmantladt låg.

Med dystert sken i blodbestänkta svärden De bleka stjernor gingo tyst sitt tåg,

Och tunga skuggor dolde höjd och våg.

Det var en medeltid med list och oro,

Men sol och högre lif der icke voro.

Förgäfves brann i nattomhöljda töcknen Den guda-eld, som jordens vise tändt;

Förgäfves tankens härold smög kring öcknen,

Der månget hjerta honom aldrig känt:

Hans frihetslöfte var ett pergament.

Der lystes ingen frid utöfver tjällen,

Och snillet bortgömdt låg i klostercellen.Men starke andar genom tiden draga:

En man gick fram — och mörkret stod i ljus! Den kraft, som ingen boja kan försvaga,

Slog ut sin fana under stormens brus Och steg, som Frälsarn, in i folkens hus.

Då gafs ett evigt lif åt tänkta orden,

Ty kaos ordnadt var, och nyfödd jorden.

Allt skönt, som sig ett hem i hjertat danat Med hoppets längtan att till likar nå,

Allt stort och sannt, som menskosnillet spanat I himmel och på jord, ur enslig vrå,

Flög fram med solens strålar på det blå:

Det helga Ordet spred sin milda lära,

Att Herrans lof omkring all verlden bära.

Och hvad ej våldets makt med blod på svärden Förmått att tysta i de fria bröst,

Som slöto inom sig den dolda verlden ,

Der sårad t h jer ta blödde utan tröst,

Nu ljöd, och ljuder än, med maningsröst:

Att endast den är värd sin kungakrona,

Som vet med frihet, strid och frid försona.

Och slägter komina. Men de helga strålar,

I segerprakt uppgångna, gå ej ner.

Och hur despoten än sitt gissel målar Och lysten efter natt och mörker ser,

Står kraften lugn och stolt åt hotet ler--

Hell fridens man, som tände ljusets fackla Och förde frihet fram, då throner vackla!

Bland menskoslägtets ädle, bland dess bäste, Dem efterverlden ägnat ärans krans,Hans namn står klart på minnets stjernefäste,
Der Furstekronan bleknar bort för hans:
Och folken tacksamt se dess höga glans.
Hell **GUTENBERG!** Han är ej död i döden:
Han är vårt värn. — Kom, tid, med dina öden!

Ordföranden uppsteg nu och föreslog *H. K. H. Kronprinsens Skål.* ”Societeten hade, äfven i anseende till H. K. H. den oskattbara lyckan att äga en enskilt anledning till den gärd af vördnad, som den nu ägnade H. K. H. Utom den frikostiga gåfva, hvarmed H. K. H. ökat insamlingarne till den nya Stiftelsen för orkeslösa och fattiga Boktryckeri-KonstförvandterUnder tryckningen af detta Tal har H. K. H. täckts ytterligare öka denna gåfva med att skänka Fonden andra upplagan af den utmärkta Skrift om *Straff och Straffanstalter,* hvarigenom H. K. H., äfven under loppet af detta år, tagit rum bland Sveriges Kongliga Författare. Genom Bokhandlaren *Hedboms* berömliga deltagande för Stiftelsens föremål, har denna upplaga blifvit af honom inköpt för en summa af 1000 R:dr Banko., hade H. K. H. genom sin närvaro vid denna fest, åt Fäderneslandets framtida Boktryckare beredt anledning att åt sig börda den utmärkta äran att vid dylika tillfällen som detta se Hans Ättlingar närvarande ibland sig, och denna ära skulle ej fela att lifligt erinra dem om sin pligt att i alla tider deraf göra sig förtjenta”. Sångarne uppstämde nu följande af Herr *Ingelman* författade Sång.

TILL H. K. H. KRONPRINSEN.

Från barn till yngling Tiden träder Och blickar kring sig, stolt och fri: Den friska storm hans sinne gläder: Sin egen kraft han ser deri.Han älskar höjderna och ljuset; Stängd blott af horisontens rand, Han längtar ut från fadershuset Att handla uppå egen hand.

Hans ungdomsifver, svår att styra, Af stormen lånar vingar blott; Hans lärdomsprof de äro dyra, Och otack stundom varnarns lott; Men sansen vaknar, hvad det lider, Och stillar oron i hans bröst, Med stadgad håg han går omsider Att lyssna till den vises röst.

O Prins, af Nornor vald att trygga Den unga Tidens fot från fall, Ej må Ditt mod tillbaka rygga Från ett så tungt, men heligt kall! Din framtidssommar, än i knoppning, Uppblomstre till Din ärestod! På klippan bygger vår förhoppning, Ty Du är rättvis, fast och god.

Med en, af H. K. H:s närvaro och utmärkta Tal förhöjd enthusiasm, tömdes nu, under fanfarer och de lifligaste hurrarop, Skålen för H. K. H.

Efter föreslagen Skål för H. K. H. Kronprinsessan och de Kongl. Barnen, som druckos med samma enthusiasm, följde Skålar för H. Ex. Justitie Stats-Ministern Hr Grefve *Posse* med den vackra Sången af Horatius: *Integer vitæ scelerisque purus,* som H. Exc. besvarade med en Skål för ”*Tryckfrihetens lagenliga begagnande,*” påminnande derigenom om den Skål för*alla Boktryckare i hela verlden, hvilka värdigt begagna Tryckfriheten,* som *Franklin* föreslog vid den fest, som, vid hans återkomst från sin Ambassadörspost i Frankrike den 27 September 1785, gafs honom af Boktryckarne i Philadelphia. Efter, af Ordföranden föreslagna Skålar för de öfrige inbjudne Herrar och MänAf hvilka Hrr *v. Schulzenheim v. Hartmansdorff* och *af Kullberg* voro hindrade att bevista måltiden., äfvensom för Boktryckeri-Konstförvandskapet, täcktes H. Kongl. Höghet Kronprinsen föreslå en Skål för Boktryckeri-Societeten och dess Ordförande, hvarefter måltiden slutades.

H. K. H. täcktes en längre stund qvarstanna ibland Sällskapet, samtala med åtskilliga af detsamma och låta för sig presentera flera af de talrikt samlade Boktryckeri-Konstförvandterna, hvilka begagnade detta tillfälle för att inför H. K. Höghet aflägga sin underdåniga tacksamhet för Dess gåfva till den Stiftelse, som de på ett så hedrande sätt grundlagt.

Sällskapet åtskildes omkring kl. 7 e. m., sedan H. Exc. Grefve *Gust. Löwenhjelm,* som efter H. K. H. qvarstannat, täckts föreslå en Skål för Dagens Poeter och Sångare.

Rättelser:

Sid.

33.

6:te

rad.

står: Hulten, *läs:* Hutten.

—

—

8:de

—

(nedifr.)

står: Savonarala, *läs:* Savonarola.

—

87.

6:te

—

—

har efter ordet ”förföljelserna” ordet ”*fortsattes*” och i 4:de rad. nedifr., efter ordet ”Boktryckeri”, uteglömts colon: och ordet “*de*”

Kostar häftad 1 R:dr 16 sk. B:co.